

Rs. 12 /-

चांदोबा

या अंकात
जी-मॅनचं साहस
अनुभवा

G-man

दागिन्यांची भुरळ

शेखर तीन वर्षांचा होता तेव्हां त्याची आई वारली. त्याचा पिता महती हा त्याचा संभाळ एकट्याने करुं शकत नव्हता. म्हणून त्याने दुर्गा नांवाच्या तरुणीशी दुसरा विवाह केला. लग्नानंतर महतीच्या लौकरच लक्षांत आलं कीं दुर्गा फार भांडकुदळ आणि कर्कशा आहे.

दुर्गा आपल्या पतीचे ऐकत नसे. तिला दागिन्यांचा हव्यास होता. त्यासाठी ती मागचा-पुढचा विचार न करता खर्च करीत असे.

महतीचे तीन अेकराची चांगली शेतजमीन होती. त्याच्या उत्पन्नांतून तो कुटुंबाचा खर्च चालवत होता. दुर्गाचा अकारण खर्च ही आता त्याला गंभीर समस्या निर्माण झाली. त्यावेळी शेखर दहा वर्षांचा झाला होता. दुर्गा घरांत आल्यानंतर ती शेखरला घरांतले बरेच काम करायला सांगत असे. घरकाम करुन तो शाळेंत जाई व चांगला अभ्यास करी. त्याला पुढे शिकावे, उच्च शिक्षण घ्यावे, अशी फार इच्छा होती. पण दुर्गाने त्याला वरच्या वर्गांत दाखल करायला विरोध केला.

तिने एके दिवशी शेखरला सांगितले, "शिकला आहेस तेवढं पुरे झालं आता. तुझा बाप काही जमीनदार नाही. शेतांत काम करण्यांसाठी झालं तितकं शिक्षण पुरेसं आहे. जास्ती शिकायची स्वप्नें पाहूं नकोस."

पण महतीच्या मनांत कांही निराळेच होते. त्याने दुर्गाला म्हटले, "हा आपला एकुलता एक मुलगा! जास्ती शिकायला पैसाही जास्त हवा हे खरे आहे. पण लागलं तर आपण अर्धा एकर शेत विकून टाकूं आणि त्याला शिकवूं. शिकून तो हुशार होईल आणि शेतीचे काम चांगल्याप्रकारे करायला लागेल." दुर्गाने पतीला ताडकन सुनावले.

"कांही झालं तरी शेताचा इंचभर तुकडा-देखील मी विकूं द्यायची नाही!" ती ओरडून म्हणाली.

नरेंद्र दीक्षित

त्यानंतर दोनच दिवसांनी महतीला शोधत एकजण तिथे आला. त्याने महतीच्या हातांत एक थैली दिली व नंतर तो म्हणाला, "हे बघा, खूप वर्षांपूर्वी शहरांत धान्याचा व्यापार करणाऱ्या नीलकंठाला तुम्ही दहा हजार रुपये दिले होते. त्यांचा व्यापार आता चांगला चालला आहे. पण सध्यां त्यांची प्रकृति तितकीशी बरी नसते. त्यांना काळजी वाटते आहे कीं तुमचे कर्ज न देता जर त्यांना मरण आले तर? याचा घोर त्यांच्या जिवाला लागून राहिला आहे." असं सांगून त्याने नमस्कार केला व तो इसम तिथून चालता झाला.

खुषींत येऊन महतीने दुर्गाला म्हटले, "लक्ष्मी-देवीने अचानक येऊन आपले दार वाजवले. या पैशांतला कांही भाग आपण शेखरच्या शिक्षणासाठी खर्च करुं या. आता कांही शेताचा इंचभर तुकडादेखील विकावा लागणार नाही."

दुर्गाने महतीच्या हातांतून ती थैली जोराने हिसकावून घेतली आणि ती उद्गारली, "शेखरचे कसले आलेय शिक्षण? पुढच्याच आठवड्यांत माझ्या काकीच्या नातीचे लग्न आहे ना! तेव्हां या रकमेचा मी चंद्रहार खरेदी करीन. आजच आपण शहरांतल्या सोनाराच्या दुकानांत जाऊं या!"

जवळच शेखर उभा होता. आपले वडील उदास झाले आहेत हे त्याला समजले. त्याने वडिलांचा हात पकडून म्हटले, "जाऊं दे बाबा, आईची इच्छा पूर्ण करा. मी शिक्षण बंद करीन आणि तुमच्याबरोबर शेतांत काम करीन." त्याच दिवशी दुर्गा सोनाराच्या दुकानांत गेली. तिने दहा

हजारांत आणखी दोन हजारांची भर घातली, आणि एक चंद्रहार खरेदी केला. भाड्याच्या बैलगाडींतून ते गांवाकडे परतले. अंधार पडूं लागला होता. गाडी थोड्या दूरवर गेली तोच मागून एक घोडागाडी वेगांत आली नि पुढे गेली. गाडींतून कांहीतरी वस्तू खाली पडली. पण त्या बग्गीतल्या लोकांच्या ते ध्यानांत आले नसावे. त्यांची बग्गी जास्तच वेगाने जात होती. महतीची बैलगाडी पुढे गेली तेव्हां दुर्गाने गाडीवान रतनला रस्त्यांत पडलेली वस्तू उचलण्यास सांगितले.

रतनने गाडी थांबवली आणि कडेला पडलेली वस्तू उचलून यांना दिली. ती एक सुंदरशी, लांकडी पेटी होती. रतनने ती उघडून बघितली.

त्यांतला चमचमणारा सोन्याचा हार पाहून रतन ओरडला, "बाप रे, किती सुरेख हार आहे हा!"

दुर्गाने त्याच्या हातातून तो हार हिसकावून घेत म्हटले, "शहरांत जायला म्हणून मी तुझी गाडी भाड्याने घेतली. रस्त्यांत पडलेली पेटी उचलायला मीच तुला धाडले होते, म्हणून हा हार आता माझाच आहे."

रतन मोठ्या आवाजांत ओरडूं लागला, "बग्गीतून पेटी पडताना मीदेखील बघितली होती. मीच ती उचलून आणली, म्हणून हा हार माझा आहे."

महतीने दुर्गाला दटावत म्हटले, "हा तर शुद्ध अन्याय आहे कीं!"

दुर्गाने पतीच्या बोलण्याकडे लक्ष न देता रतनला म्हटले, "हवं तर शंभर रुपये जास्त भाडे देते तुला. ते घे नि गप्प बैस." रतन पुटपुटला आणि गप्प बसला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीं शेखर शेतांत कामाला गेला. रस्त्यांत त्याला बैलगाडीवाला रतन भेटला.

शहरांतून परत येताना जे घडलं ते रतनने शेखरला सविस्तर सांगितलं.

तेव्हां शेखर म्हणाला, "ज्याचा हार हरवला असेल त्याला फार वाईट वाटले असेल. तो हार ग्रामाधिकाऱ्याकडे सोंपवणे हे न्यायाचे आहे. तू त्या हाराबद्दलची माहिती ग्रामाधिकाऱ्याला सांग."

"तसं करुन मला काय मिळणार? उलट माझ्यावर चोरीचा आळ ठेवला जाईल. त्याशिवाय, ती बग्गी जमीनदाराची होती. तो हार हरवला तरी त्यांना कांही फरक पडणार नाही. तू मला असा कांहीतरी उपाय सांग कीं त्यामुळें तो हार माझ्याकडे येईल." रतनने उत्तर दिलं.

"दुसऱ्याची संपत्ती आपल्या मालकीची व्हावी अशी इच्छा धरणे कधीही योग्य नसते. ही वस्तू ज्याची आहे, त्याच्याकडे ती सुपुर्द करणे हेच बरोबर आहे. तुझं म्हणणं आहे कीं ती बग्गी जमीनदाराची होती, तर मग जमीनदाराला हे जाऊन सांग. तुझ्या दृष्टीने हेच ठीक होईल. नाहीतर तू उगीचच संकटात सांपडशील." शेखरने त्याला समजावलं.

"नको, नको, मी नाही तसं कांही करणार. कुणास ठाऊक, मला फार भीती वाटते आहे. मोठ्यांचा काय भरंवसा? ते माझ्याशीच दुष्टावा करायचे!" असं बोलून रतन तिथून निघून गेला.

आठवड्यानंतर आपल्या कांकीच्या नातीच्या लग्नाला दुर्गा तो हार घालून गेली. सर्वांनी त्या हाराचे भरपूर कौतुक केले. त्यांनी दुर्गाला म्हटले, "हा हार पाहून असं वाटतंय कीं कुणा जमीनदाराच्या कुटुंबियांसाठी हा खास बनवून घेतला असला पाहिजे."

लग्नाला आलेली मंडळी जेव्हां जेवायला बसली, तेव्हां रायपुरच्या जमीनदाराचे नोकर घाईघाईने आंत आले आणि सांगू लागले, "नुकतीच जमीनदारांच्या घरांत चोरी झालीय. चोरांनी मोठी पेटी फोडली, आणि त्यांतले दागिने घेऊन ते पसार झाले. आम्हाला आजच समजलं कीं त्यांतले कांही चोर या लग्नाला आले आहेत. ते कुठे आहेत? आता आमच्यापासून कांही ते पळून जाऊं शकणार नाहीत."

आणि ते प्रत्येकाकडे निरखून बघूं लागले. त्यावेळी एका नोकराने दुर्गाच्या गळ्यांतला तो हार बघितला आणि तो म्हणाला, "एवढी धिटाई! चोरीचा माल अंगावर घालून दिवसाढवळ्या तुम्ही हिंडता आहात? तूच चोरांची राणी आहेस कीं काय?"

जमीनदाराच्या नोकरांनी दुर्गाला पकडले आणि तिला व महतीला जमीनदाराकडे नेले.

आपल्या आईवडिलांना पकडून नेले आहे हे जेव्हां शेखरला कळले, तेव्हां रतनला बरोबर घेऊन तो जमीनदाराकडे गेला. प्रथम रतन तिकडे जायला आढेवेढे घेत होता, पण शेखरने त्याला समजावून सांगितले व घेऊन गेला. शेखर तिथे पोहोचेपर्यंत जमीनदाराने महती व दुर्गाला तुरुंगात टाकले होते.

शेखर रतनला घेऊन जमीनदाराला भेटला आणि रतनने त्या दिवसाची सविस्तर हकीगत जमीनदाराला सांगितली. सर्व माहिती

ऐकल्यानंतर जमीनदाराने रतनला विचारले, "ती बग्गी जमीनदारांची होती असं तू म्हणतोस. तर सांग, ती कोणत्या बाजूने आली आणि कोणत्या दिशेला गेली?"

"रायपुरकडून येऊन रामवरकडे गेली."

"गाडी चालवणारा कसा होता ते सांगशील कां?" जमीनदाराने विचारलं.

"मला त्याचा चेहरा स्पष्ट दिसला नव्हता. पण मोठी दाढी होती आणि लाल पगडी डोक्यावर होती." रतनने सांगितलं.

जमीनदाराने मिशीवरुन हात फिरवीत म्हटले, "जा, घोडागाडीवाल्या मार्तंडला घेऊन या."

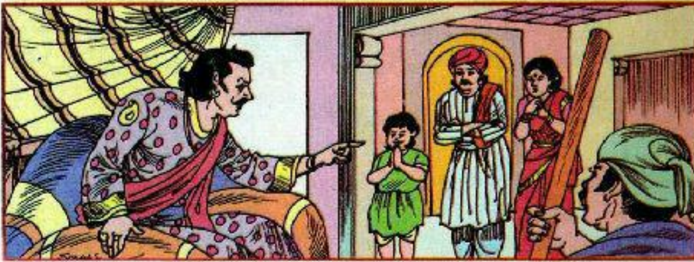
थोड्याच वेळांत मार्तंडला तिथे आणण्यांत आले. तिथे येताच मार्तंडने जमीनदाराच्या पायाशी लोळण घेतली व म्हटले, "मालक, क्षमा करा! मी पोराबाळांचा बाप! रामभूपतीवर विश्वास ठेवला आणि मोहाच्या जाळ्यांत अडकलो. मीच त्याला चोरीचे हे दागिने घेऊन रामवरला पोंचवले होते."

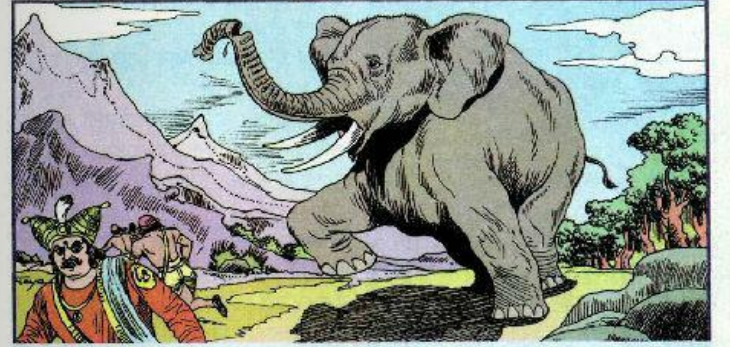
त्यानंतर जी चौकशी झाली त्यावरुन कळलं कीं जमीनदाराचा मेव्हणा रामभूपती याने तो हार सोडून बाकी सगळे दागदागिने नगरांतल्या जवाहिऱ्यांकडे विकले होते. "आता समजलं कीं रामभूपती नुसता व्यसनीच नाही, तर चोरटाही आहे. आता मात्र दिरंगाई करुन चालणार नाही. त्याला शिक्षा ही झालीच पाहिजे. त्याला ताबडतोब पकडा आणि तुरुंगात डांबून ठेवा." जमीनदाराने आज्ञा फर्मावली.

त्याचवेळेला जमीनदाराने महती व दुर्गाला तुरुंगातून बाहेर आणले आणि त्यांना सांगितले, "तुमच्या मुलाच्या चांगुलपणामुळें मी तुम्हाला माफी देतो आहे. स्त्रियांना दागिन्यांचा सोस असतो आणि ते स्वाभाविक आहे. पण त्याचा अतिरेक नसावा. यापुढें हे नेहमी लक्षांत ठेवा." दुर्गाला जमीनदाराने अशी समज दिली.

दुर्गाने आपली चूक कबूल केली आणि पुन्हां अशी चूक करणार नाही अशी शपथ घेतली.

शेखरच्या प्रामाणिकपणाचे व तैलबुद्धीचे जमीनदाराने मनःपूर्वक कौतुक केले. त्याशिवाय त्याच्या उच्च शिक्षणासाठी ज्या सोयीसवलतींची जरूर होती, त्या सर्वांची व्यवस्था जमीनदाराने आपण होऊन करुन दिली.

अस्वल्या मांत्रिक

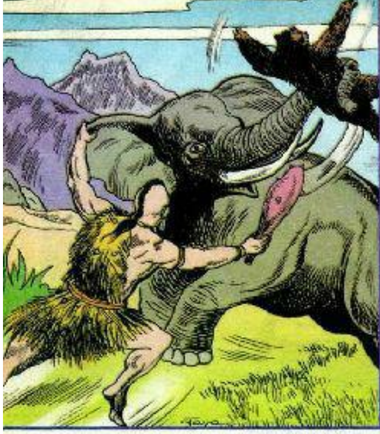
8

(आपला पाठलाग करणाऱ्या अस्वल्या मांत्रिकापासून वांचण्यासाठी दुर्मुखराजा उठून उभा राहिला. पण त्याला उग्रदंड राक्षस दिसला आणि पुन्हां तो भीतीने बेशुद्ध झाला. अंगरक्षकाला त्याने नाल्याचे पाणी आणायला सांगितले. नाल्याजवळ सोंडतुटका हत्ती होता, तो एकदम बिथरला आणि चित्कारत त्याचा पाठलाग करायला लागला. त्यानंतर....)

उग्रदंड राक्षसाने आपल्या दिशेने येणाऱ्या हत्तीकडे एक नजर टाकली व तो अस्वल्या वधिकाला म्हणाला, "हे बघ, हा सोंडतुटका हत्ती तुझं वाहन आहे कां? हा तर रानटी हत्ती वाटतोय."

"हो ना! हा रानटी हत्तीच आहे. याने अरण्यांत माझी वाट अडवायचा प्रयत्न केला, तेव्हां मी त्याच्या सोंडेवर माझ्या परशूने प्रहार केला आणि त्याच्यावर स्वार होऊन त्याचे कान पिरगाळून त्याला इथें घेऊन आलो." अस्वल्या वधिकाने उत्तर दिले.

तेवढ्यांत तो हत्ती त्यांच्याजवळ येऊन पोंचला. त्याला बघून नागमल्ल दरोडेखोर आणि त्याचे दोघे साथीदार गुहेकडे धावत सुटले. बेहोश राजा दुर्मुख शुद्धीवर आला, आणि तीरासारखा धावत झाडींत पळाला. अंगरक्षक किंचाळत उग्रदंडाच्या मागे जाऊन उभा राहिला. उग्रदंडाने आपली दगडी गदा उचलून म्हटले, "अरेच्या, थोड्या वेळापूर्वी तू म्हणालास कीं तू माझा अंगरक्षक आहेस. आता वाटतंय कीं मीच तुझा अंगरक्षक आहे. घाबरट, भेकड कुठला!" आणि

तो समोर येणाऱ्या हत्तीच्या वाटेतून बाजूला झाला.

अस्वल्या वधिक परशू फिरवीत हत्तीच्या-समोर जाऊन म्हणाला, "थांब, तू मला ओळखलं नाहीस कां? मी अस्वल्या वधिक आहे आणि तू माझे वाहन आहेस."

वधिकाचे बोलणें पूर्ण होते आहे तोंच हत्तीने त्याला सोंडेने लपेटून घेतले आणि त्याला दूर फेकायचा हत्तीचा विचार होता.

तेवढ्यांत उग्रदंडाने एक उडी मारुन तो हत्तीवर स्वार झाला, त्याचा एक कान पिरगाळीत पकडला, आणि आपल्या गदेने त्याच्या बगलेंत प्रहार केला. जखमी झालेल्या हत्तीने अस्वल्या वधिकाला खाली धरले आणि धप्पकन त्याला खाली पाडले.

त्यावेळी उग्रदंडाने विजेच्या चपळाईने त्याचे दोन्ही पुढचे पाय पकडले आणि त्याला उठवत तो म्हणाला, "अरे अंगरक्षका, लौकर जाऊन रानटी वेली तोडून आण. आपण याचे पाय बांधून टाकूं या."

उग्रदंडाची आज्ञा पाळण्यासाठी अंगरक्षक झाडीकडे पळत गेला. अस्वल्या वधिक शुद्ध हरपलेल्या माणसासारखा डोळे उघडमीट करीत होता.

डाव्या हाताने आपले डोके पकडून तो म्हणाला, "माझ्या जादूच्या परशूपेक्षांही तुझ्या देहांतले बळ अधिक शक्तीशाली दिसते आहे. तू मला वांचवलेस, म्हणून मी तुझ्यावर प्रसन्न आहे. माग, तुला काय हवंय?"

उद्रदंडाने अस्वल्या वधिकाकडे मंदस्मित करीत बघितले व म्हटले, "जर मला कांही मागायचंच असेल तर तुझे गुरु अस्वल्या मांत्रिक यांच्याकडूनच मागायचं आहे. पण आत्ता हा चवताळलेला हत्ती कांहीही करुं शकेल. तू याचे पाय घट्ट पकड."

अस्वल्या वधिकाने उग्रदंडाकडे तीव्र नजरेने बघत म्हटले, "मी या माझ्या अभागी वाहनाचे पाय धरुं? यापेक्षां अपमानकारक दुसरं काय असूं शकेल? हे बघ, माझ्या जादूच्या परशूने मी याच्या मस्तकाची शंभर शकले करुन टाकतो बघ." आणि त्याने आपला परशू उचलला.

"अरे, थांब! तू आजपर्यंत वधिकाचे जीवन जगलास. पण जर तू हत्तीला मारलंस तर तुझे काम पूर्ण करुन तू तुझ्या अस्वल्या मांत्रिकाकडे कसा जाऊं शकशील?" उग्रदंडने विचारले.

उग्रदंडाने जेव्हां वधिकाला त्याच्या कामाची

आठवण करुन दिली, तेव्हां तो खडबडून जागा होऊन बोलला, "हो, विसरलो होतो. पण तो दुष्ट दुर्मुखराजा आहे कुठे? इतका वेळ बेशुद्ध होऊन इथेच पडलेला होता कीं!" त्याने चारी बाजूंना बघितले.

खाली पडलेला हत्ती उग्रदंडाच्या पकडीतून सुटण्यासाठी तडफड करत होता. पण आपली पकड सैल न करताच उग्रदंडाने ओरडून विचारले, "अरे अंगरक्षक! कुठे मेला आहेस रे? वेली तोडून आणायला इतका वेळ?"

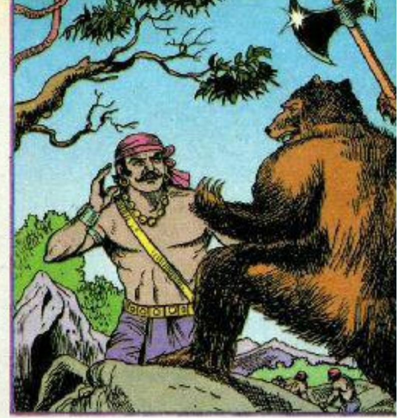
"मालक, हा मी आलोच!" असं म्हणत नागमल्लु दरोडेखोर आणि त्याचे दोन साथीदार एक लांबलचक दोरी घेऊन तिथे आले.

त्या दोरीने हत्तीचे पाय बंधायला उग्रदंडाने त्यांना सांगितले आणि तो पुढे म्हणाला, "वा वा, तुम्ही लोक खरे चोर आहात. आपल्याला लागणाऱ्या वस्तू तुम्ही अगदी सावधपणे जवळ बाळगता हं!"

हत्तीचे पाय बांधायचं काम नागमल्लुने आपल्या अनुचरांवर सोंपवलं आणि तो बोलला, "उग्रदंड महाराज! आम्ही आहोत रानटी जीव! आपण जेव्हां इथून जाल तेव्हां आमची एक इच्छा आपल्याला पूर्ण करावी लागेल."

"कां नाही? जरुर पूर्ण करीन. तुमची हीच इच्छा आहे ना कीं या अस्वल्या वधिकाच्या हातून तुमचा तिघांचा शिरच्छेद व्हावा?" उग्रदंडाने विचारलं.

हे शब्द ऐकून नागमल्लु आपादमस्तक कांपायला लागला. तो कांही बोलणार, त्यापूर्वींच अस्वल्या वधिकाने परशू उचलून "सिरसभैरव"

अशी गर्जना करत म्हटले, "अरे, वाटसरुंना लुटणाऱ्या दुष्टांनो, दुर्मुखराजा कुठे आहे? याक्षणीं उत्तर दिलं नाहीत तर तुमची डोकीं उडवीन."

नागमल्लुने चांचरत उत्तर दिले, "अस्वल्या महाराज! मला मारुं नका हो! दुर्जयगुप्त असं खोटं नांव सांगणारा दुर्मुखराजा इथेच कुठेतरी पडलेला आहे ना?"

"मीही हेच विचारतो आहे. तो आत्ता कुठे आहे? जर मी त्याचे मस्तक घेऊन गेलो नाही तर अस्वल्या मांत्रिक माझेच मस्तक उडवील." अस्वल्या वधिकाने रडवा चेहरा करुन म्हटले.

तोपर्यंत नागमल्लुच्या साथीदारांनी हत्तीचे पुढचे पाय दोरीने कसून बांधून टाकले. त्यामुळे मागचे पाय झटकत हत्ती उठायचा प्रयत्न करुं लागला. त्याचवेळेला लांबलचक रानटी वेलींना खांद्यावर घेतलेला अंगरक्षक तिथे आला.

उग्रदंडाने नागमल्लुच्या साथीदारांना आज्ञा केली कीं त्या रानटी वेलींनी हत्तीचे मागचे पायदेखील बांधावेत.

तेव्हां तो अंगरक्षकाला म्हणाला, ''अरे अंगरक्षका, तू अशी नजर कां चुकवतो आहेस? कांहीतरी तू लपवतो आहेस, होय ना? झाडीच्या मागे दुर्मुखराजाला लपवून तर तू आला नाहीस ना?''

हा प्रश्न ऐकून अंगरक्षक थक्क झाला आणि म्हणाला, ''उग्रदंड महाराज, यावेळी मी दुर्मुख-राजाचा नाही, पण आपला अंगरक्षक आहे ना?''

हे ऐकून अस्वल्या वधिक दोन पावले पुढे आला आणि दांतओंठ खात तो अंगरक्षकाला म्हणाला, ''अरे, दुर्मुख कुठे लपलाय ते तुला ठाऊक आहे ना? तुझी ही बावरलेली नजर तेच सांगते आहे. खरं काय ते सांगशील, कीं तुझे डोके उडवून टाकूं?'' असं विचारत त्याने आपला परशू उचलला.

अंगरक्षक भेदरुन किंचाळला आणि उग्र-दंडाच्या मागे उभा राहून बोलला, ''महाराज! आपल्या अंगरक्षकाचे रक्षण करण्याची जबाबदारी आता आपल्यावर आहे.''

अंगरक्षकाची मानगूट पकडून उग्रदंडाने त्याला पुढे ओढत म्हटले, ''हे बघ, तू जर दुर्मुखराजा कुठे लपलाय ते सांगितलं नाहीस तर तुला वांचवणं मला अशक्य आहे. तू जेव्हां वेली आणायला गेलास, तेव्हां तू त्या दुष्ट पळपुट्याला बघितलेलं आहेस. त्याच्याबरोबर कांहीतरी मसलत करुन तू आलेला आहेस. खरं आहे कीं नाही? खरं बोलला नाहीस तर तुला हत्तीच्या सोंडेच्या विळख्यांत धाडतो.'' असं म्हणत खाली पडलेल्या हत्तीकडे त्याने अंगरक्षकाला ओढत नेले.

अंगरक्षकाने रडतभेकत दोन्ही हात वर उचलून धरले व तो म्हणाला, ''उग्रदंड महाराज! मी आपल्यापुढे शरण आलो आहे. दुर्मुखराजाने मला अर्धे राज्य द्यायचे कबूल केले आहे. आणि असंही सांगितलं कीं जर मी तुम्हा सर्वांच्या डोळ्यांत धूळ फेकून इथून पळालो, तर आम्ही दोघेही उदयगिरी नगरांत जाऊं शकूं. त्यानंतर मला अर्धे राज्य देऊन राज्याभिषेक करायचा असे त्याने कबूल केले आहे.''

''हो तर! आणि तू त्याच्या शब्दावर विश्वास ठेवलास?'' उग्रदंड मोठ्याने हंसून म्हणाला. ''अरे अंगरक्षका! तू माणूस असून माणसांच्यावर विश्वास ठेवतोस, याचे मला फारच आश्चर्य वाटते आहे. उदयगिरीला पोचल्यावर तुझा राज्याभिषेक होणार नाही, पण राजधानीमधे भर उन्हांत तुला फांसावर लटकावलं जाईल.''

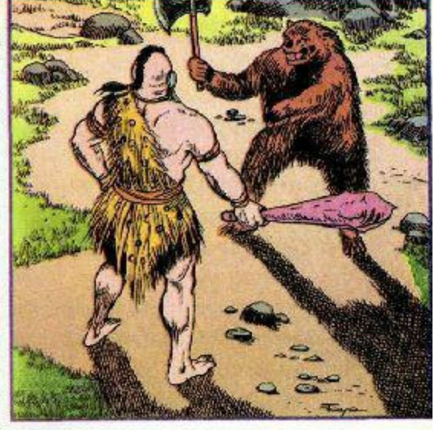
''हे खरंच आहे, उग्रदंड महाराज! मी कुठेही जाणार नाही. माझे उरलेले दिवस मी आपल्या आश्रयाखाली राहीन.'' अंगरक्षकाने उत्तर दिले.

तोपर्यंत त्यांचे बोलणे ऐकत असताना मान डोलावणारा अस्वल्या वधिक पुढे आला. आणि तारसप्तकांत ओरडत बोलायला लागला, ''अस्वल्या मांत्रिकाचा विजय असो. तुम्ही ही वायफळ चर्चा बंद करा पाहूं. तुम्ही सर्वांनी अस्वल्या मांत्रिकाचा अपमान करणाऱ्या दुर्मुखराजाला पकडून इथें माझ्यासमोर हजर केला पाहिजे. तसं केलं नाहीत तर तुम्हा सगळ्यांची डोकी छाटून या रानटी वेलींत गुंफीन आणि त्यांची माळ बनवून माझ्या गळ्यांत घालीन.''

हे बोलणे ऐकून उग्रदंड राक्षस चिडून म्हणाला, ''अस्वल्या वधिका! या सर्वांचा शिरच्छेद करण्याची शक्ती तुझ्याकडे आहे कां?''

वधिकही संतापला आणि आपला परशू उंच धरुन उग्रदंडाला म्हणाला, ''माहीत आहे कां? हा माझा परशू अस्वल्या महाराजांच्या वराचा प्रसाद आहे. त्याच्याशी कुणीही लढूं शकणार नाही. बघा, नीट तपासून बघा, तुमच्या दगडी गदेने याच्याशी लढता येईल? कीं नाही?'' आणि अस्वल्या वधिक उग्रदंडाच्या दिशेने एक पाऊल पुढें सरकला.

उग्रदंड राक्षस एक पाऊल मागे गेला आणि म्हणाला, ''अस्वल्या वधिका, तू जरा शांत हो पाहूं. मी तुला आधीच सांगितलेलं आहे कीं आपण दोघे जर एकामेकांना संपवायचा बेत करुं

लागलो. तर ते या नीच दुष्टांना फायद्याचंच ठरेल.''

''ही गोष्ट खरी आहे, पण दुर्मुखराजाच्या मस्तकाचं काय? त्याशिवाय मी अस्वल-महाराजांकडे कसा जाऊं?'' अस्वल्या वधिकाने विचारलं.

''आपण सारेजण मिळून त्या राजाला आस-पासच्या रानावनांतून शोधून काढूं. राजमहालांत व उद्यानांत विहार करणाऱ्या त्या भागूबाईला या भयानक अरण्यांत एकट्याने कुठेही जाता येणार नाही.'' उग्रदंडाने उत्तर दिलं.

त्यानंतर सारे लोक दुर्मुख पळून गेलेल्या दिशेने निघाले. तेवढ्यांत दुरुन एक चित्कार ऐकूं आला व शब्द कानावर आले, ''अरे, लवकर बाण चालव ना! मी उदयगिरीचा राजा आहे. माझे प्राण वांचवलेत तर तुम्हाला अर्धे राज्य देईन.''

हा आवाज दुर्मुखराजाचा होता. अंगरक्षक चिडला आणि राजाकडे धावत जात ओरडला, "दुर्मुखराजाने मला अर्धे राज्य द्यायचे वचन दिले होते, ते आता तो आणखी कुणाला तरी द्यायला चालला आहे. मला नाही हे सहन होत."

अंगरक्षक तिथे पोंचला तर त्याला काय दिसले? एका उंच वृक्षाच्या वांकलेल्या फांदीवर राजा दुर्मुख लोंबकळतो आहे. त्याच्यापासून थोड्या अंतरावर एक चित्ता आपला जबडा उघडून गुरगुरत दुर्मुखच्या दिशेने पुढे जातो आहे. त्या झाडाच्या खाली एक वन्य तरुण उभा असून निशाणावर नेम धरुन तयार आहे.

अंगरक्षकाला पाहून दुर्मुखराजा जोरांत कण्हत बोलला, "अरे, माझ्या अंगरक्षका! बघतोस काय? हा चित्ता माझ्यावर हल्ला करण्यापूर्वी आधी त्याच्यावर बाण सोड नि त्याला मार. या मूर्ख रानटी तरुणाकडून धनुष्यबाण ओढून घे."

हे शब्द ऐकून अंगरक्षक कांही बधला नाही. उलट त्याने विचारले, "महाराज! चित्त्याला मारल्यावर अर्धे राज्य देईन, हे शब्द आपणच बोलता होतात ना?"

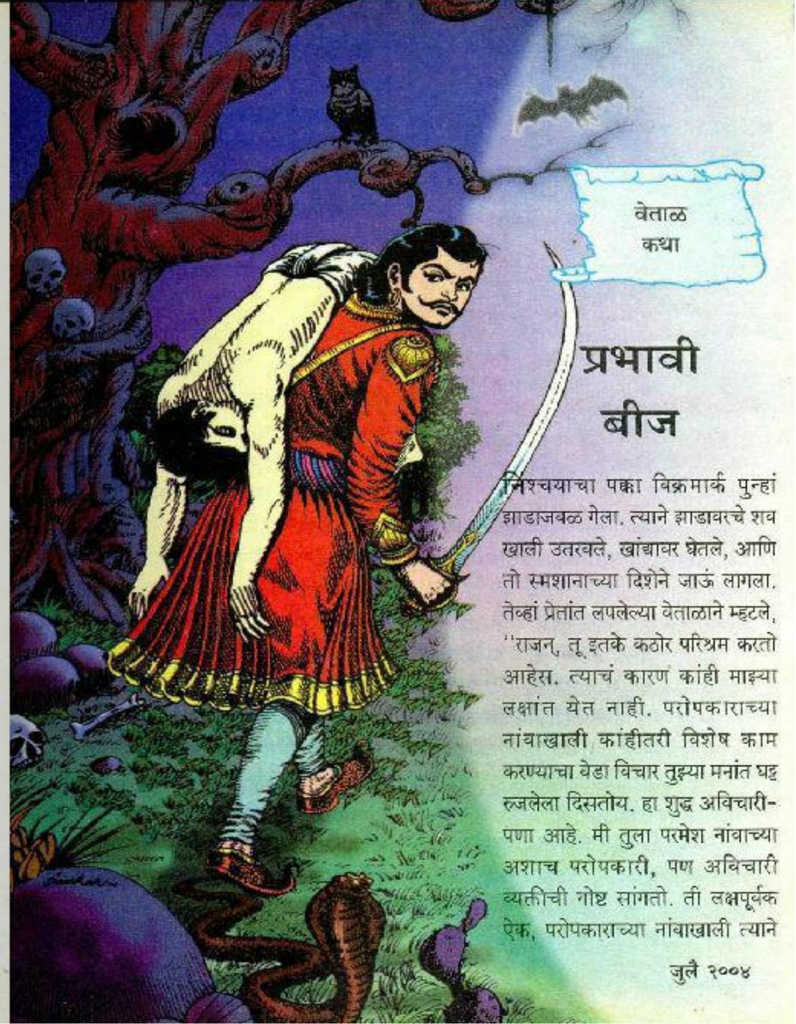
"हो रे! मीच बोललो होतो. माझ्यावर हल्ला करण्यापूर्वी या चित्त्याला मारुन टाक." दुर्मुख किंचाळला. "महाराज, जर आपण आम्हा दोघांनाही अर्धे अर्धे राज्य देऊन टाकलेत, तर आपल्याला काय बाकी उरेल?" अंगरक्षकाने सरळ विचारले.

"अरे! मला माझे प्राण वाचवायचे आहेत, प्राण! समजलं कीं नाही?" दुर्मुख जोरांत ओरडला.

त्या रानांतल्या तरुणाने एकवार भोळ्या नजरेने दुर्मुखराजा आणि अंगरक्षकाकडे पाहिले नि म्हटले, "मला राज्य नको कीं अर्धे राज्य नको. पांच मोहरा दिल्यात कीं झालं!" असं म्हणून त्याने दुर्मुखराजावर हल्ला करायला टपलेल्या चित्त्यावर नेम धरुन बाण सोडला.

तो बाण सरळ चित्त्याच्या पोटांतच घुसला. चित्ता गरजला, परंतु त्याच्या पंजाच्या माऱ्यांत आलेल्या दुर्मुखराजाची फांदीवरची पकड सुटली आणि तो धप्पकन जमिनीवर खाली पडला. आणि त्याच्या जोडीला तो चित्तादेखील धाडकन खाली कोसळला. **(अपूर्ण)**

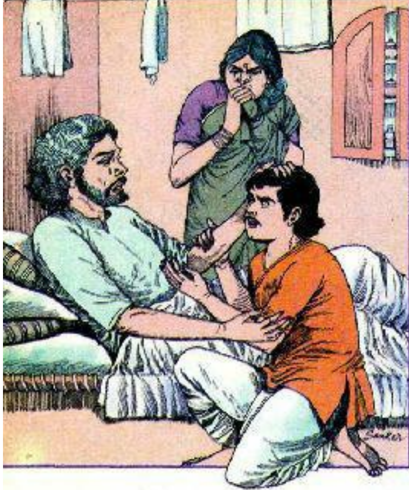

वेताळ कथा

प्रभावी बीज

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला. त्याने झाडावरचे शव खाली उतरवले, खांद्यावर घेतले, आणि तो स्मशानाच्या दिशेने जाऊं लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने म्हटले, "राजन्, तू इतके कठोर परिश्रम करतो आहेस. त्याचं कारण कांही माझ्या लक्षांत येत नाही. परोपकाराच्या नांवाखाली कांहीतरी विशेष काम करण्याचा वेडा विचार तुझ्या मनांत घट्ट रुजलेला दिसतोय. हा शुद्ध अविचारी-पणा आहे. मी तुला परमेश नांवाच्या अशाच परोपकारी, पण अविचारी व्यक्तीची गोष्ट सांगतो. ती लक्षपूर्वक ऐक. परोपकाराच्या नांवाखाली त्याने

स्वतःचेच नव्हे तर आपल्या मुलाचे आयुष्य-देखील बिघडवले.'' आणि वेताळाने परमेश व त्याचा मुलगा अंजनकुमार यांची गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

जगन्नाथपुरीचा परमेश हा एक परोपकारी सद्गृहस्थ होता. त्यासाठी त्याने आपले शेत, घर आणि सोने नाणें देखील गहाण ठेवले, व त्यावर कर्ज घेतले होते. मरतेवेळी त्याने आपला पुत्र अंजनकुमार याला सांगितले, ''मी तुझ्यावर मोठा अन्याय केला आहे. आंता आपली जी एकूण संपत्ती आहे, त्यापेक्षां कर्जाचा बोजा जास्त आहे. तरीदेखील तू धीर सोडूं नकोस. परोपकार करायचे सोडूं नकोस. तुझ्या आईची नीट काळजी घे. जर तुला कांही उपाय सुचला नाही, तर गांवाचा पुजारी रामावतार यांना जाऊन भेट व त्याला सल्ला विचार. त्यांनीच मला परोपकाराचा गुण अंगात बाणवण्यासाठी प्रोत्साहन दिले होते.

परमेश मृत्यू पावल्यानंतर गांवकऱ्यांनी त्याच्या घरावर धाड घातली. ज्याच्या हातांत जी वस्तू मिळाली, ती त्याने कर्जाच्या वसुली-साठी म्हणून उचलून नेली. सगळं संपल्यानंतर-देखील अंजनकुमारावर हजार मोहरांचं कर्ज बाकी होतं.

त्यावेळेला वराह नांवाच्या एका सावकाराने त्याला सांगितलं, ''परमेश अत्यंत प्रामाणिक गृहस्थ होता. तुला जे हजार मोहरांचं कर्ज फेडायचं आहे, त्यासाठी मी जामीन राहीन. पण जोपर्यंत तुझ्याकडून कर्जाची फेड होत राहील, तोपर्यंत तुझ्या आईने माझ्या घरी घरकामाची नोकरी करायला हवी.''

हे ऐकून अंजनकुमारच्या तोंडून संतापाने शब्दच फुटेना. अचानक त्याला आपल्या पित्याची आठवण आली. तो रामावतार यांना भेटायला त्यांच्या घरी गेला.

रामावतारने मोठ्या प्रेमाने अंजनकुमारचे स्वागत केले आणि म्हटलं, ''तुझ्या पित्याने जीवनभर परोपकार केला. त्याचा हा परोपकार, तुझ्या पित्याचे हेच पुण्य तुझे हित करील.''

''महाराज, परोपकार आणि पुण्य करुन माझ्या पित्याला काय लाभ झाला, ते मला कधी कळलंच नाही.'' अंजनने तिरस्कारयुक्त स्वरांत म्हटले.

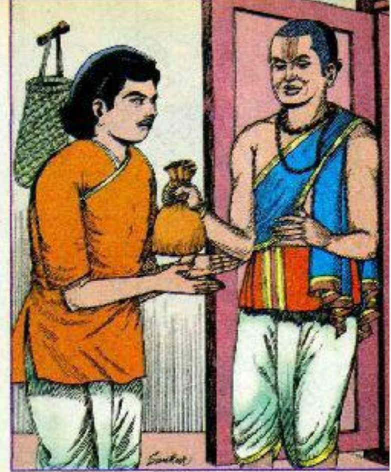
''रामावतारने त्याची समजूत घालण्यासाठी

म्हटले, ''कुमार, तुझ्या पित्याबद्दल तुला बरीच कमी माहिती आहे रे! लहानपणीच त्यांना एका मोठ्या भयंकर रोगाची लागण झाली होती. त्या आजारांत रोगी दिवसेंदिवस अशक्त होतो आणि आजार वाढतो. साऱ्या शरीराला कांटे टोंचताहेत अशा तीव्र वेदना होतात, त्या सहन होत नाहीत. अशी पंधरा वर्षें दुखणें वाढत जाते आणि रोगी मरतो. पण तुझ्या पित्याने परोपकाराचे व्रत घेतले, आणि त्यामुळें त्या असाध्य रोगांतून त्याची मुक्तता झाली. तू नीट विचार कर. तुझे वडील स्वतःसाठी आणि आपल्या कुटुंबासाठी संपत्ती सांठवता सांठवता या आजाराने तडफडत राहिले असते, तर तुला चालले असते?''

''पुराव्याशिवाय कांही मी परोपकाराच्या सामर्थ्यावर विश्वास ठेवायला तयार नाही.'' अंजनकुमारने ठामपणे सांगितले.

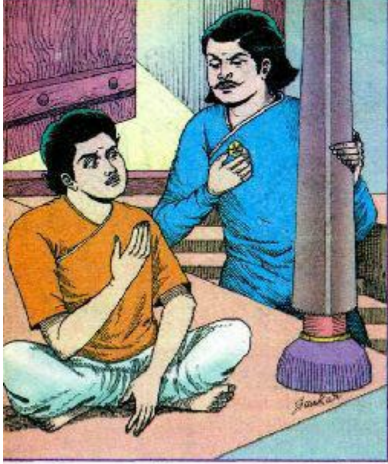
''तर मग एक काम कर. तू रघुनाथ वैद्यबुवांना जाऊन भेट. तुझ्या पित्याला जो भयानक आजार झाला होता ना, त्या रोगाचे निदान या वैद्याने केले होते.'' रामावतारनी सांगितले.

अंजनकुमार सरळ रघुनाथच्या घरी गेला आणि आपण कां आलो ते सांगितलं. रघुनाथने त्याला नीट न्याहाळून नंतर म्हटले, ''तुझे वडील ज्या रोगाची शिकार झाले होते, त्या रोगाला वैद्यकशास्त्रांत कांहीही औषध नव्हतं. ही गोष्ट तुझ्या वडिलांना मी सांगितली. त्यानंतर ते रामावतारांकडे गेले. मला माहिती नाही कीं त्यांनी काय जादू केली, पण जोपर्यंत तुझे वडील जिवंत होते, तोपर्यंत ते निरोगी होते. कोणताही रोग

त्यांना शिवूं शिकला नाही. तुझ्या पित्याला जे शांतपणे मरण प्राप्त झाले, तसं मरण फारच थोड्या लोकांच्या भाग्यांत असतं.''

आता मात्र कुमारला रामावतारांच्या शब्दावर थोडाथोडा विश्वास वाटूं लागला. तो पुन्हां त्यांच्या घरी गेला आणि म्हणाला, ''आपण खरं काय तेच सांगितलंत. आता मी काय करुं ते मला सांगावं.'' रामावतार यांनी एक लहानसे कापडी गांठोडे आणून उघडले व म्हटले, ''यांत कांही बिया आहेत. हे बी पेरलं कीं दुसऱ्या दिवशी त्यांतून रोप बाहेर येतं आणि आठवड्यानंतर त्याचा वृक्ष होतो. असा वृक्ष झाला कीं तो माणसांना छाया आणि पक्षांना आश्रय देईल. आता असा वृक्ष इतरांच्यासाठी उपयोगी पडेल अशी योग्य जागा तू शोध, आणि तिथें एक बी

पेर. यालाच परोपकार म्हणतात. त्यामुळे तुझे भले होईल.''

कुमारने ते गांठोडे उचलले. त्या गांवातून दुसऱ्या गांवी जाणाऱ्या रस्त्याच्या ओसाड भागांत त्याने रस्त्यालगत एक खड्डा खणला. त्या खड्ड्यांत सोन्याचे एक नाणें त्याला मिळाले. त्या नाण्याच्या एका बाजूवर लक्ष्मी व एका बाजूवर विष्णूचे चित्र होते.

कुमारने त्याजागी एक बी पेरली व स्वतःशीच तो पुटपुटला, ''आज मी करतो आहे त्या परोपकाराचं हे प्रतिफळ होऊं दे.'' नंतर तिथून तो दुसऱ्या गांवी गेला आणि एका घरासमोर थांबला.

तितक्यांत त्या घराचा मालक राकेश दार उघडून बाहेर आला आणि कुमारकडे संशयाने नजर टाकीत म्हणाला, ''हल्लीं आमच्या गांवात चोरांची भीती फार वाढली आहे.'' आणि लगेच त्याने कुमारला घट्ट धरून ठेवले आणि त्याच्या सामानाची तपासणी केली. त्यांत त्याला ती बियांची पुरचुंडी आणि सोन्याचे नाणे मिळाले.

ते नाणे बघून तो चकित झाला व म्हणाला, ''हे तर आमच्या देवालयांत पुजले जाणारे पवित्र नाणे आहे. सहा महिन्यांपूर्वी हे हरवले होते. तूच ते चोरलं असशील.'' असं म्हणून त्याने कुमारला ओढतच घरांत नेलं.

घरांतल्या सर्वजणांनी ते नाणं ओळखलं, आणि कुमारला ते सारे वाईटसाईट शिवीगाळ करुं लागले. तेव्हां अंजनकुमारने अगदी दीनवाण्या स्वरांत म्हटले, ''महाराज, माझे वडील परमेश यांनी परोपकार हा आपल्या जीवनाचा आदर्श बनवला, आणि त्यासाठी अनेक कष्ट सोसले. त्यांच्या मरणानंतर मीदेखील त्या आदर्शाचं पालन करण्याचे ठरवले आहे. वाटसरुंना आसरा मिळावा म्हणून मी एका वृक्षाचं बी त्या जागी पेरायचं ठरवलं. त्यासाठी जो खड्डा खणला, त्यांत मला हे नाणं सांपडलं. खरंच, जर हे नाणं तुमचं असेल, तर तुम्ही हे ठेवा. पण मला चोर म्हणूं नका हो. माझ्या पित्याच्या आत्म्याला त्यामुळे धक्का बसेल.''

अंजनकुमार हा परोपकारी परमेशचा मुलगा आहे असं जेव्हां त्या लोकांना समजलं, तेव्हां ते खजील झाले व आपल्या गैरसमजाचा त्यांना पश्चात्ताप झाला. कुमारला रामेश म्हणाला, ''खरंच, तू पित्याचा खरा पुत्र शोभतो आहेस.

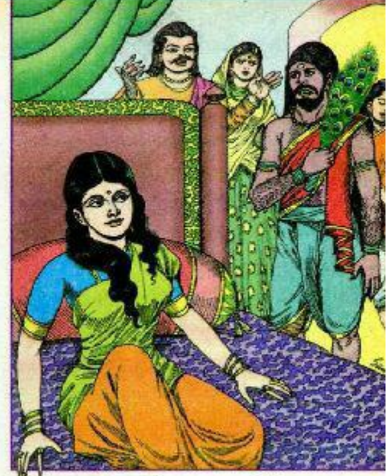
तुझं या गांवात येणं हे आमचं सौभाग्य आहे. मी तुला जमीनदाराच्या घरी घेऊन जातो, चल.'' दोघेही जमीनदाराकडे जायला निघाले. वाटेत रामेशने जमीनदाराची कहाणी सांगितली.

जमीनदाराची सोळा वर्षांची मुलगी राधिका ही एका विचित्र रोगाने आजारी होती. त्यामुळें ती कमालीची अशक्त झालेली होती. दिवसें दिवस तिची प्रकृती खालावत चालली.

अन्नावरची वासना उडाली, जेवण पचेना. ''ह्या रोगावर कोणतेही औषध नाही'' असे वैद्यांनी स्वच्छ सांगितले. एका वैद्याने तर हेही सांगितले कीं या रोगाची लागण झाली तरी पुरुष पंधरा वर्षांपर्यंत जिवंत राहातात, पण स्त्रिया मात्र दोन वर्षांपेक्षां जास्त जगत नाहीत. राधिकाच्या आजाराला महिनाभराने दोन वर्षे पूर्ण झाली असती.

रामेशने अंजनकुमारला ही माहिती सांगून पुढें म्हटले, ''याबाबतींत तुझी मदत नक्की होऊं शकेल. एका वैद्याने जमीनदाराला सांगितले आहे कीं जे प्रभावी बी पेरल्यापासून एकाच दिवसांत रोप उगवते, आणि आठवडाभरांत त्याचा महावृक्ष बनतो, असले शंभर महावृक्ष ज्या उद्यानांत असतील, अशा उद्यानांत राधिकेने एक संपूर्ण दिवस राहिलं पाहिजे. त्या वृक्षांच्या हवेमुळे ती पुन्हां बरी होऊं शकेल आणि इतरांसारखी प्रकृति निरोगी राहील. तुझ्याजवळ ते प्रभावी बियाणें आहे. त्याच्या मदतीने हे काम सुकर होईल.''

जमीनदाराने कुमारची कहाणी ऐकल्यावर

त्याने त्याला लागलीच एक खूप मोठे उद्यानवन दाखवले व तिथली मोकळी जागाही दिली. कुमार त्या जागी बिया पेरायला लागला. पण त्याच्या जवळच्या बिया संपल्या.

फक्त एकच बी कमी पडत होती. कुमारने रामावतारकडे ही माहिती कळवून सल्ला मागायचे ठरवले. तितक्यांत एक मांत्रिक तिथे येऊन म्हणाला, ''राधिकाच्या आजारपणावर आणखी एक उपाय मला माहीत आहे. मी माझ्या मंत्र शक्तीने तिच्या आजार दुसऱ्या कुणाच्या तरी शरीरांत घालूं शकेन. पण त्या व्यक्तीने स्वेच्छेने त्या आजाराचा स्वीकार केला पाहिजे.''

जमीनदार व त्यांची पत्नी, दोघेही हा आजार घेण्यासाठी तयार होते. पण मांत्रिकाने सांगितले कीं आईवडील असले तरी त्यांच्या मनांत हा

आजार घेण्यासाठी चलबिचल होत होती. ते ऐकून अंजनकुमार पुढे आला आणि त्याने तो रोगं स्वीकारण्याची इच्छा प्रकट केली.

मांत्रिकाने राधिकाचा रोग मंत्रशक्तीने कुमारच्या शरीरांत घातला. दुसऱ्याच क्षणीं राधिका लगेच पलंगावर उठून बसली, आणि कुमारने कण्हायला सुरवात केली आणि तो धाडकन जमिनीवर कोसळला.

तेवढ्यांत रामावतार तिथें आले व म्हणाले, ''आता माझ्याजवळ त्यापैकीं एकही बी शिल्लक नाही. परोपकार करण्यामधे अंजनकुमारही वडिलांच्यापेक्षां कमी नाही. आता ईश्वरच ह्याचे रक्षण करील.''

अंजनकुमारने पेरलेल्या बियांचे आठवड्या-नंतर महावृक्ष झाले. त्यानंतर एक दिवसभर कुमार त्या वृक्षांजवळ राहिला, व त्याची प्रकृति पूर्ववत झाली.

मुलीच्या इच्छेनुसार तिचे लग्न अंजनकुमारशी झाले. त्यावेळीं जमीनदाराने म्हटले, ''परोपकार करताना किती कष्ट सोसायला लागतात ते आत्ता मला कळलं.''

ही गोष्ट सांगून वेताळने पुढे म्हटलं, ''राजन्, परमेशची परोपकारी बुद्धी ही हित व अनहित या दोन्हींचं कारण आहे. त्याचे पुण्य म्हणून त्याला जे बी मिळाले, त्यांत कमी बिया कां असाव्यात? राधिकाचे आईवडील मुलीचा आजार स्वीकारायला कांकूं करत होते याचं आश्चर्य वाटत नाही कां? माझ्या या शंकांचे उत्तर ठाऊक असूनही तू मौन पत्करलेस, तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडेतुकडे होतील.''

त्यावर विक्रमार्कने उत्तर दिले, ''परोपकार करुन जो कीर्ति, प्रतिष्ठा व ऐश्वर्य मिळवायची इच्छा धरतो, तो खरा परोपकारी नव्हे. राधिकाच्या मातापित्यांच्या स्वभावांत निस्वार्थी परोपकारी बुद्धी नव्हती. आता बियांविषयी विचार केला तर एका बीच्या कमतरतेमुळे बाकीच्या बियांचा प्रभाव कमी होत नाही. तसं समजणं हे चुकीचं आहे.''

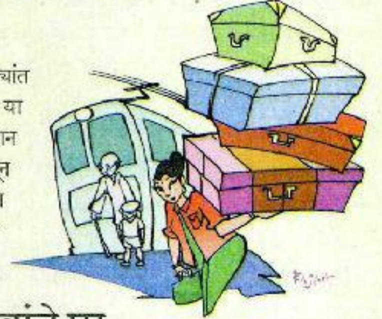
राजाचे मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शवासहित गायब झाला आणि पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

(आधार : सुचित्राची कहाणी)

स्त्री-हमाल

गुजरातेंतल्या भावनगर संस्थानातल्या राजवाड्यांत अनेक पुरुष सेवक नोकरीला होते. जेव्हां या संस्थानात रेल्वे सुरुं झाली, आणि भावनगर स्टेशन तयार झाले, त्यावेळेल तिथे स्त्रिया हमाल म्हणून नेमल्या जाव्यात असा फतवा काढण्यांत आला होता. अजूनही स्त्री-हमाल असणारे भारतांतले हे एकमेव स्टेशन आहे.

कासवांचे घर

ईशान्य भारतांतल्या मिझोराम राज्यांत ख्रिश्चन धर्माचे नागरिक जास्त आहेत. सुमारे शंभर वर्षांपूर्वी ख्रिस्ती धर्म या राज्यांत नुकताच येत होता. ही शताब्दी ख्रिश्चन धर्मीयांनी मोठ्या धामधुमींत आणि भव्य प्रमाणांत साजरी केली. एका मोठ्या ढोलाच्या तालावर त्यांनी गाणी गायली आणि नृत्य केले. हा ढोल मिझोराममधल्या एका प्रचंड मोठ्या झाडाच्या बुंध्यातून तासून तयार केलेला होता.

हा बुंधा जेव्हां कापला, तेव्हां तो आंतून पोकळ होता. त्यांत दहा कासवें राहात होती. त्या झाडाच्या खोडांत ती कासवे किती वर्षे राहात

घेतला. त्याकाळी नदी हा प्रवासासाठी प्रमुख मार्ग होता. त्याने त्याची नाव पुलाजवळ उभी केली. पुलाजवळचा हा भाग अतिशय रहदारीचा होता, म्हणून त्याने नाव थांबवून लाटा मोजायला सुरवात केली. ही बातमी वाऱ्यासारखी सगळीकडे पसरली की नदीच्या लाटा मोजायला नवीन सरकारी अधिकारी आला आहे.

लोक आश्चर्यचकित होऊन वेगवेगळे तर्क करुं लागले. कांही असले तरी गांवकरी नित्यानंदाला मान देऊ लागले. गांवात त्याचा मान वाढला. राधालाही गांवात मान मिळूं लागला. हेच राधाला पाहिजे होते.

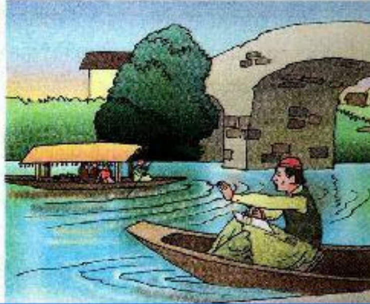
या मान-सन्मानामुळे त्याचा उत्साह वाढला आणि त्यांनी जबाबदारीची कामे वाढवून घेतली. नोंदणी पुस्तकांमध्ये नोंदणी करताना बाकीच्या नावाड्यांना ''मला त्रास देऊं नका'' असा इशारा करुं लागला. ज्यामुळे लाटा मोजण्याचे काम अर्धवट होईल, त्या कारणासाठी तो जाणाऱ्या-येणाऱ्या नावा तासनतास थांबवू लागला. ज्या नावाड्यांना लवकर जावयाचे असेल त्यांच्या-कडून नित्यानंद पैसे घेत असे. ह्या कामामुळें नित्यानंद स्वतःवर खूष होता. एक दिवस त्याला पाहिजे असलेली संधी मिळाली. एक दिवस कामावर असताना सोमनाथ व त्याचे कुटुंब शिकाऱ्यांत बसून जात असताना त्याने पाहिले.

सोमनाथ व त्याचे कुटुंब चांगल्या कपड्यात होते. ते नातेवाईकांच्या लग्नाला चालले होते. शिकारा हाकेच्या अंतरावर येताच नित्यानंदने त्यांना थांबवले. [illegible]ायला आपला शिकारा [illegible] थांबवला हे लक्षा[illegible]. पण नित्यान[illegible] त्याला त्यांची नाव जाताना मोजणीत चुका होऊ लागल्या आहेत, असे कारण सांगून तो आपल्या कामात गढून गेला वेळ निघून चालला होता.

बरेच तास निघून गेले, पण नित्यानंदाचे काम संपतच नव्हते. सोमनाथ वेळेवर लग्नाला पोहोचूं शकत नव्हता, म्हणून खूप दुःखी झाला. परंतु नित्यानंदाचे काम सरकारी असल्यामुळे तो ते थांबवू शकत नव्हता.

शेवटी सर्व अपमान गिळून त्याने नित्यानंदाला जाऊं देण्याची विनंती केली. नित्यानंदाने होकार दिला आणि उपहासात्मक हास्य चेहऱ्यावर आणले. यानंतर सोमनाथ व कांता ह्यांनी झाले गेले विसरुन, स्वतःचा मान अपमान सोडून देऊन, नित्यानंद व त्याच्या कुटुंबाशी मैत्री केली.

(पुर्नकथन : राजी रामन)

दयाळू मन

जयद्रथ हा प्रवेग देशाचा राज्यकर्ता होता. पाऊस न पडल्यामुळे राज्याच्या पूर्व प्रांतात दुष्काळ पडला. नागरिकांची बिकट स्थिती झाली. त्यांच्या प्रतिनिधींनी राजाकडे जाऊन परिस्थितीचे वर्णन केले.

जयद्रथाने धन व धान्य देऊन त्यांना मदत केली. तरीही नागरिक दुष्काळाच्या तक्रारी पाठवत राहिले.

''पूर, दुष्काळ किंवा रोगराईमुळे कधीकधी जनतेला अत्यंत कष्टमय जीवन जगावे लागते, आणि तेही नैसर्गिक आहे. त्या अडचणींशी धैर्याने टक्कर द्यायला लागते. राजा किती आणि कशी मदत देत राहाणार?'' जयद्रथाने एक दिवस नाराजीने म्हटले.

तेव्हां त्याच्या मुख्य मंत्र्याने म्हटले, ''महाराज, जिथें समस्या असते, तिथे त्याचे उत्तरदेखील असते. आपण तिथे जाऊन समक्ष परिस्थिती बघितली तर बरे होईल.'' जयद्रथाने तसे करण्याचे ठरवले. पण राजा म्हणून जर तो राज्यांत हिंडत राहिला तर लोकांनी त्याच्याभोवती गर्दी केली असती.

कारण सामान्य लोकांना एरवी राजाचे दर्शन दुर्लभ असते म्हणून वेषांतर करुन तो त्या भागांत हिंडत राहिला.

तिथें दुष्काळ तीव्र होता. एकवेळचे जेवण-देखील लोकांना दुर्मिळ झाले होते. राज्यांतल्या कांही भागांत तशी गरीबी होती. म्हणून राजाला त्यांत कांही नवे दिसले नाही.

ज्या नागरिकांना राजा भेटत होता, त्या सर्वांना जयद्रथ सांगे, ''मी परदेशी आहे. माझ्या देशांतल्या लोकांनाही कधीकधी संकटग्रस्त परिस्थितीशी टक्कर द्यावी लागते. पण माझ्या देशांतले लोक एकजुटीने अडचणींचे निवारण करतात, भरपूर कष्ट करतात आणि संकटातून

निरंजन

बाहेर पडतात. तुम्ही लोक तसं कांही करताना दिसत नाही!'' त्याच्या स्वरांत उपहास होता.

नागरिकांना त्याची टीका ऐकून वाईट वाटले. त्यांनी म्हटले, ''तुम्ही परदेशी आहात. आमच्या काळज्या तुम्हाला कशा समजतील? तुमच्या मनांत आमच्याविषयी थोडीसुद्धां दया, कणव नाही!''

''मीच कशाला, तुमचे महाराज जरी इथे आले तरी तेही हेच म्हणतील.'' जयद्रथ म्हणाला.

एक गृहस्थ रागावून म्हणाला, ''आमच्या महाराजांची पद्धत पाहिली तर तुमच्यासारखंच ते म्हणतील. कारण कष्ट म्हणजे काय ते फक्त कष्ट करणाऱ्याला माहीत असतं. ज्यांचं मन कोमल, दयाळू असतं, त्या गुणनिधीसारख्यांनाच आमच्या वेदना समजतील. तुम्हाला काय समजणार?'' हा गुणनिधी दक्षिण प्रांतात राहात होता. कुणी अचडणींत सांपडला असला कीं गुणनिधी त्याच्या घरी जायचा. त्याची अडचण कळली कीं गुणनिधी गहिवरुन जायचा. मग अंतः-करणाला भिडणारी एक कविता त्याच्या तोंडून बाहेर पडे. ऐकणारेही सद्‌गदित होत, दगडाला देखील त्या कविता ऐकून पाझर फुटे.

दोन दिवसानंतर जयद्रथला गुणनिधी भेटला. प्रजेच्या कष्टाचे वर्णन काव्यरुपाने जेव्हां जयद्रथने ऐकले, तेव्हां त्याचे हृदयदेखील हेलावले. त्याचे डोळे पाणावले.

प्रजेचे दुःख आता त्याला चांगले समजले होते. गुणनिधीसारख्या गुणवंताला राजाचा अधिकारी म्हणून राज्यांतल्या एखाद्या प्रांतात पाठवला तर राज्याचे भले होईल. राजधानींत परतल्यावर जयद्रथने ही कल्पना मुख्यमंत्र्याला सांगितली.

मंत्र्याने कांही क्षण विचार करुन म्हटले, ''महाराज, गुणनिधी एक महान कवी आहे. पण राजाचे अधिकारी होण्यासाठी तो योग्य आहे कीं नाही, त्याची अगोदर परीक्षा घेतली पाहिजे. योग्यता है? माझी आपल्याला नम्र विनंती आहे की आम्ही त्याची परीक्षा घेईपर्यंत आपण त्याला राजाच्या प्रतिनिधीपदावर नेमणूक करुं नये व त्याला याबद्दल कांही सांगू नये.''

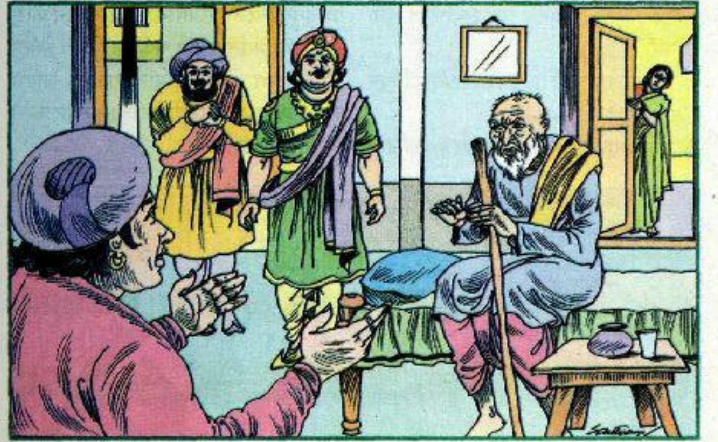
''तुम्हाला हवी तर जरूर घ्या. पण परीक्षेचं आयोजन तुम्हीच करायला हवं.'' जयद्रथाने सांगितलं. मंत्र्याने गुणनिधीला बोलावून घेतले. त्याची शाही बडदास्त ठेवली. दुसऱ्या दिवशी राजा व मंत्री त्याला भेटायला गेले.

मंत्र्याने त्याला म्हटले, ''आपण फार दयाळू मनाचे आहात असं मी ऐकलंय. एका चांगल्या पतीपत्नीमधें समस्या निर्माण झाली आहे, तिचे निराकरण होईल या आशेने. तुम्हाला इथे बोलावले आहे.

त्यांची गोष्ट अशी कीं सुमती व चंद्र या दोघांचा प्रेमविवाह होऊन सुखी संसार सुरुं होता. पण सुमतीचे आईवडील आजारी पडले. त्याचवेळी चंद्रचे आईवडील कर्जाच्या डोंगराखाली दबले गेले. त्यांची परिस्थिती फारच केविलवाणी आली होती. त्यांत दुर्दैवाने एका मुनीने संतापून चंद्रला शाप दिला कीं तो लगेच वृद्ध होईल. चंद्रने गयावया केली. तोपर्यंत मुनीचा राग शांत झाला होता.

मुनीने त्याला सांगितलं, ''आठवड्याच्या आंत एका कोमल, दयाळू अंतःकरण असलेल्या पुरुषाच्या आंगठ्याचे एक थेंबभर रक्त तुझ्या डोक्यावर घातलेस, तर माझ्या शापाचा प्रभाव नष्ट होईल. पण त्यासाठी एक नियमदेखील जोडलेला आहे. पण तो दयाळू पुरुष तुझा नातलग असता कामा नये.''

ही कथा ऐकून गुणनिधी भारावून गेला. त्याने सुमती व चंद्रला भेटायची इच्छा प्रदर्शित केली. मंत्री व राजा त्याला बरोबर घेऊन एका झोंपडीत घेऊन गेले. गुणनिधीने चंद्रची कहाणी पुन्हां

ऐकली आणि त्याच्या परिवाराच्या दुर्दशेवर एक करुण कविता लगेच रचली. ती ऐकून कुणाचेही डोळे पाझरले असते. राजा व मंत्री या दोघांनाही ठाऊक होतं कीं ही कथा खोटी आहे, तरीदेखील ती कविता ऐकताना त्यांच्याही डोळ्यांतून अश्रूसरी ओघळूं लागल्या.

गुणनिधीने त्या जोडप्याला सांगितले, "या जगांत सामान्य लोक सुखदु:ख भोगतात. जे थोर लोक असतात त्यांची परीक्षा परमेश्वराने घेतलेली असते. मुनीने जरी शाप दिला, तरी परमेश्वर-देखील कुणा दयाळू गृहस्थाला तुमच्याकडे निश्चित पाठवील. कोणतेही संकट कायमचे स्थिर नसते. संकटकाळ संपत आला कीं परमेश्वर कांहीतरी उपाय निश्चितच सुचवतो. मानवाने श्रद्धा ठेवावी म्हणजे परिस्थिती लवकर पालटते." आणि त्या अर्थाची कविता ऐकवली.

त्यानंतर गुणनिधी राजा व मंत्र्याबरोबर तिथून परत राजवाड्यांत गेला.

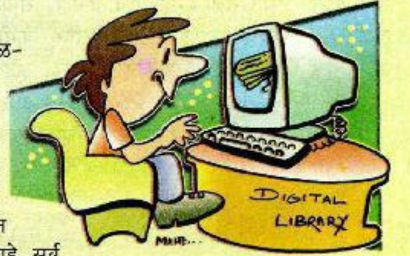
मंत्र्याने राजाला म्हटले, "महाराज, गुणनिधी नुसताच कवी आहे. त्याचे कविमन आहे. पण तो परोपकार करीत नाही. त्याच्या काव्यातून लोकांच्या कष्टांची माहिती मिळते, पण कष्ट कमी होत नाहीत. राजाचा अधिकारी प्रजेच्या अडचणी, दु:खे, कमी करणारा हवा. त्यांना आधार देणारा हवा. गुणनिधीने चंद्रला नुसता सुमती व चंद्र यांच्या या अडचणीच्या काळांत त्यांना मदत करण्यासाठी देव अवश्य येईल म्हणून शाब्दिक दिलासा दिला. पण जर तो स्वत: दयाळू, कोमल अंत:करणाचा आहे, तर त्याने स्वत:च्या रक्ताचा थेंब कां दिला नाही? प्रजेचे कल्याण करणाराच अधिकारी व्हायला योग्य असतो. नुसतंच कोमल मन काय कामाचं?"

जयद्रथाने मंत्र्याचा निर्णय मानला आणि या चतुराईबद्दल मुख्यमंत्र्याचे अभिनंदन केले. भावनेच्या भरांत राजाने चुकीचा निर्णय घेतला असता. पण मंत्रीमहाशयांनी राजाला सावध केले. त्यानंतर राजाने गुणनिधीचा सत्कार करुन त्याला परत पाठवले.

खास बातम्या

संगणक वाचनालय

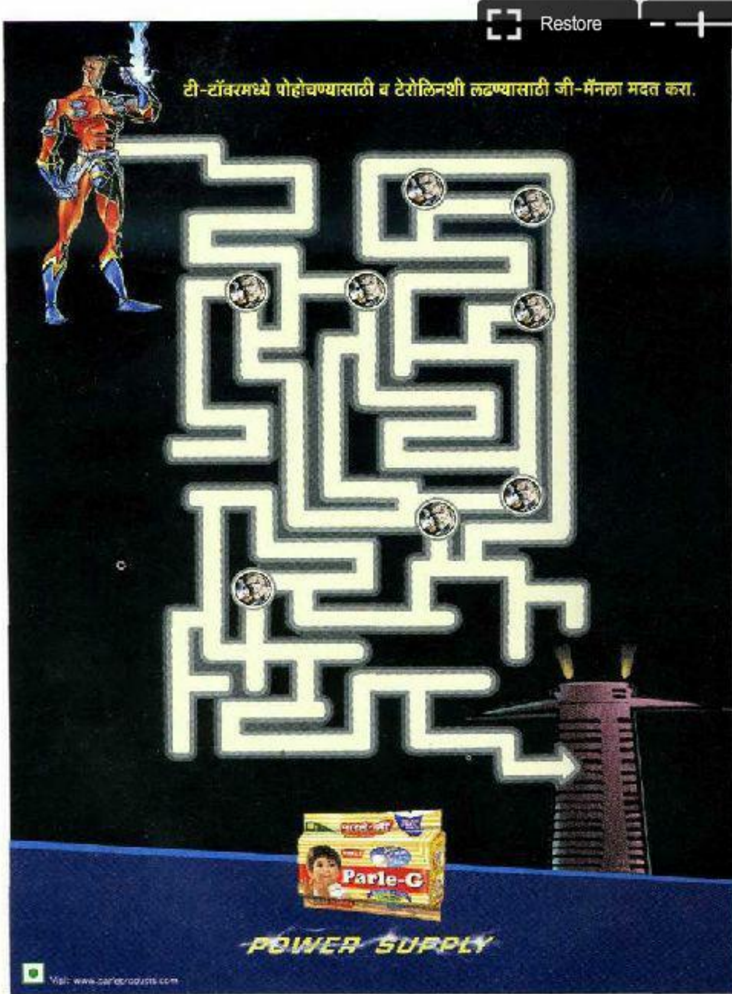

भारतांतली पहिली डिजिटल लायब्ररी केरळ-मधल्या त्रिवेंद्रममधे सुरुं झाली आहे. तिचे उद्‌घाटन राष्ट्रपती डॉ.ऐ.पी.जे. अबदुल कलाम यांच्या हस्ते झाले. आत्तापर्यंत सुमारे ३०,००० पुस्तके या लायब्ररींत संगणकावर घेतली आहेत. दरवर्षी सुमारे दीडलाख पुस्तके व ताडपत्रांवरची हस्तलिखिते या ग्रंथालयांत नोंदवायची, असा संचालकांचा विचार आहे. सर्व भारतीय भाषांतील पुस्तके त्यांत असतील. ही लायब्ररी ही विद्यापीठाच्या लायब्ररीचा एक विभाग असेल. या उपक्रमाला अमेरिकेंतल्या कार्नेजी मेलन विद्यापीठाने मदत केली आहे. त्यांत डॉ. राज रेड्डी यांनी पुढाकार घेतला होता.

फुलांचा रंग

मंदिरातल्या पूजेसाठी वापरलेल्या फुलांचा एक नवा उपयोग सांपडला आहे. ही फुले निर्माल्य म्हणून टाकून देण्याऐवजी ती चुरडून त्यांतून रंग काढता येतो. कोलकात्यामधल्या जाधवपूर विद्यापीठांतल्या संशोधक शास्त्रज्ञांनी या फुलांपासून तीन प्रमुख पक्के रंग काढण्यांत यश मिळवले आहे. लाल, पिवळा आणि निळा हे रंग फुलांपासून काढता आले आणि कापड रंगवण्यासाठी त्यांचा नंतर उपयोग होऊं शकेल. या रंगांचे मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन करण्याचा त्यांचा प्रयत्न आहे. हा प्रयोग चालूं ठेवणे सहज शक्य आहे. कारण पश्चिम बंगाल हे राज्य फुलांची शेती करण्यांत देशांत तिसऱ्या क्रमांकावर आहे. कर्नाटक व तमिळनाड नंतर पश्चिम बंगालमधे रोज सुमारे ६५०० टन फुले निघतात. स्थानिक बाजारपेठेत येणाऱ्या फुलांपैकी

राम-कृष्ण

नारायणपुरांत भूपाल हा एक सधन गृहस्थ होता. तो सर्वांशी फार प्रेमळपणे वागत असे. कुणी मदत मागितली तर न कुरकुरता मदत करीत असे.

एक दिवस सकाळीं स्नान केल्यानंतर तो अंगणात पूजेसाठी फुले तोडत होता. एक बारा वर्षांचा मुलगा तिथे आला व त्याला म्हणाला, "मालक, नमस्कार. आपले नांव भूपालशेठ आहे ना?"

"हो, मीच भूपाल आहे. तू कोण आहेस आणि तुला काय हवंय?" भूपालने विचारलं.

"माझं नांव कृष्णा आहे. आपल्या घरी काम असलं तर मला नोकरी हवी आहे." त्या मुलाने दोन्ही हात जोडून अतिशय नम्रपणे म्हटलं.

भूपालने हंसत विचारलं, "तुला कसलं काम येतं रे?"

"जे आपण सांगाल ते काम मी करीन. मी लहान होतो तेव्हां माझे आईवडील वारले. मी मामाच्या घरी वाढलो आहे. मामीने घरांतले सगळे काम करायला मला शिकवलंय. आता त्यांची मुलं मोठी झाली आहेत, खर्च वाढतोय म्हणून तिला वाटलं कीं मी बाहेर कुठेतरी काम करुन आपल्या पोटापुरेसं कमवावं. या गांवात आपल्याला खूप मान आहे, म्हणून मी आपल्याकडे आलो."

भूपाल म्हणाला, "सध्यां मला कांही नोकर ठेवायची जरूरी नाही. पण हो, तुला जर शिकायचं असेल तर मी त्याची सोय करुं शकेन."

कृष्णाने भूपालच्या पाया पडून गदगदलेल्या स्वरांत म्हटले, "खरं म्हणजे मला पुढे शिकायचंय. ह्या वर्षीच मामीने माझी शाळा बंद करुन टाकली." कृष्णाच्या डोळ्यांतून अश्रू वाहात होते. भूपालने आपल्या मुलाला, रामला, बोलावले. तो कृष्णच्याच वयाचा होता. भूपालने रामला सांगितलं, "हा कृष्ण आहे. तुझ्याबरोबर तुझ्या खोलीत राहील. त्याला तुझ्याबरोबर उद्या शाळेत घेऊन जा. मी मास्तरांना आज भेटतो."

रमेश पंत

"हो बाबा." असं म्हणून राम कृष्णला घेऊन घरांत गेला.

भूपालची पत्नी राजेश्वरी हिला कांही ही गोष्ट आवडली नाही. रागावून ती तणतणली, "आणखी किती अनाथांना आपण आश्रय देणार आहोत, देव जाणे!"

"बघूं या कीं!" भूपालने हंसत उत्तर दिले.

राजेश्वरीला घरकामांत मदत करुन कृष्ण रामबरोबर शाळेंत जायला लागला. तोपर्यंत राम वर्गांत नेहमी पहिल्या क्रमांकावर असे. पण आता कृष्णाचा क्रमांक पहिला व रामचा दुसरा यायला लागला.

हे कळल्यावर भूपाल म्हणाला, "कृष्ण तुझ्यापेक्षां जास्त हुशार आहे. तुला वाटेल तेव्हां अभ्यासांत जरा त्याची मदत घेत जा."

रामला हा सल्ला अपमानास्पद वाटला. त्याने आपल्या आईला सांगितलं, "आई, कृष्णाला आपल्या घरांतून जायला सांग आणि त्याची शाळाही बंद केली पाहिजे. माझाच पहिला क्रमांक नेहमी आला पाहिजे."

राजेश्वरीने त्याला दुजोरा देत म्हटले, "मी आधीच नको म्हटले होते. पण तुझे वडील माझं म्हणणं ऐकतील तर ना!"

बागेत झाडाखाली बसून कृष्ण अभ्यास करीत होता, तिथें ती जाऊन त्याला कडवटपणें म्हणाली, "हे बघ, यापुढे प्रत्येक परीक्षेंत प्रश्नपत्रिकेतला एक प्रश्न तू सोडवायचा नाहीस. समजलं कां?"

"आईसाहेब, पण मला सगळी उत्तरे येतात कीं!" कृष्णाने आश्चर्याने म्हटले.

"तरीसुद्धा प्रत्येक परीक्षेत प्रत्येक विषयांतला एक प्रश्न तू सोडून दिला पाहिजेस. त्याचे उत्तर लिहायचेच नाही. ही माझी आज्ञा आहे असे समज." राजेश्वरीने कडवटपणे म्हटले.

त्यानंतर मात्र राम पहिला येऊं लागला व कृष्णचा क्रमांक दुसरा येऊं लागला. हा बदल पाहून शिक्षकांना आश्चर्य वाटले. त्यांनी कसून चौकशी केली, तेव्हां खरे कारण त्यांना समजले. शिक्षकांनी कृष्णसाठी वेगळी परीक्षा घेतली आणि त्याला वरच्या वर्गांत बसवले. रामच्या वर्गांतून कृष्ण पुढे गेला म्हणून राम फारच खूष झाला.

शिक्षकांच्याकडून सविस्तर गोष्ट जेव्हां भूपालला समजली, तेव्हां तो शिक्षकांना म्हणाला, "तुम्ही चांगलं केलंत, त्यामुळें कृष्णाला न्याय मिळाला. पण रामचे मात्र ह्यामुळे नुकसान झाले आहे. कुणाचाही मत्सर करणे हे चूक आहे हे रामला कळायला हवे. दुसऱ्यांशी स्पर्धा केली तरच आपली प्रगती होते. हे त्याला समजले पाहिजे. राम एक चांगला विद्यार्थी कसा होईल याची जबाबदारी मी तुमच्यावर सोंपवतो आहे."

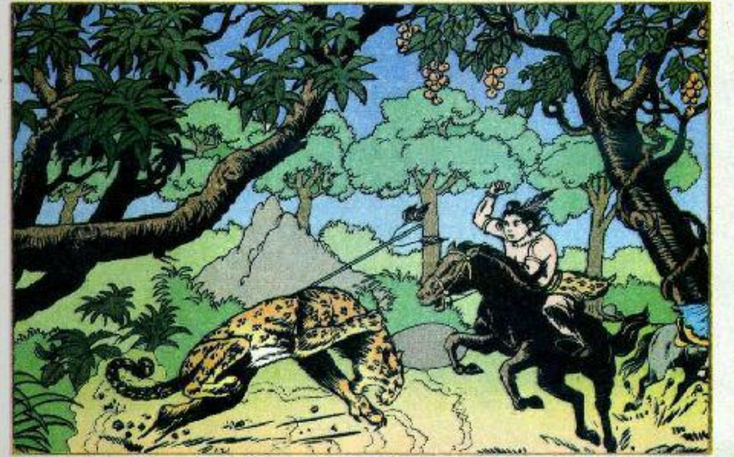
शिक्षकांनी जरा विचार करुन उत्तर दिले, "रामचे नुकसान होणार नाही असा मी प्रयत्न करीन."

त्या दिवशी शिक्षकांनी वर्गांत एक गोष्ट सांगितली. एक राजा होता. त्याचा एकुलता एक मुलगा युवराज घोड्यावर बसण्यांत पटाईत होता. तो घोडा भरधांव पिटाळत असे, व त्याचे सहकारी त्याच्या बरेच मागे राहात. ते युवराजाची तोंडभर स्तुती करीत.

एके दिवशी अचानक युवराजाची भेट भिल्लांच्या प्रमुख नेत्याच्या मुलाशी झाली. हा भिल्ल युवक या युवराजापेक्षां जास्त सफाईने व वेगाने घोडदौड करीत असे. ते बघून युवराजाचे मित्र भिल्ल युवकाची स्तुती करायला लागले. साहजिकच युवराजाच्या मनांत असूया निर्माण झाली.

भिल्ल युवकाने एकदा युवराजाला म्हटले, "घोड्याला वेगाने दौडवण्याखेरीज मला आणखीही कांही खास गोष्टी येतात. त्या मी आपल्याला शिकवीन."

"ते कांही मला तू शिकवायची जरूर नाही. मला कोणत्याही स्पर्धेची चीड येते. यापुढे उगीच

माझ्यासमोर बढाई मारुं नकोस.'' युवराजाने संतापून त्याला फटकारले.

एकदा अरण्यांत जाताना युवराज आपल्या घोडेस्वार साथीदारांपासून वेगळ्या दिशेला गेला व रस्ता चुकला. तो अरण्यांतल्या निर्जन भागांत शिरला. तो भिल्ल युवक त्याच वेळी पर्वतदेवीला प्रणाम करुन घोड्यावरुन त्या वाटेने परत येत होता. त्याने युवराजाला पाहून नम्रपणे अभिवादन केले व त्याच्याशी कांही संभाषण करणार, तितक्यांत युवराजाने नाराजीने तोंड फिरवले. दुसऱ्या बाजूला युवराजाने पाहिले, तर झाडाच्या मागे एक वाघ त्यांच्यावर झेप घ्यायच्या तयारींत होता, तो युवराजाला दिसला.

युवराज म्यानांतून तलवार बाहेर काढतोय तोवर वाघाला पाहून घोडा घाबरला. भिल्ल युवकाला हे दृश्य दिसताच त्याने आपल्या घोड्याला टांच दिली आणि वाघावर नेम धरुन त्याच्यावर आपला भाला फेंकला. नेम अचूक लागला. वाघाने डरकाळी फोडली. तो जमिनीवर कोसळला आणि तडफडूं लागला. युवराजाने वळून पाहिले. काय झाले ते त्याला लगेच समजले. त्याने आपला घोडा भिल्ल युवक जवळ नेला आणि म्हटले ''तू नुसताच उत्तम घोडेस्वार नाहीस. पण केव्हां काय करायला पाहिजे हे ही तुला कळतं. तू माझा जीव वाचवलास, त्याबद्दल मी कृतज्ञ आहे.''

ही गोष्ट मुलांना सांगून शिक्षकांनी पुढे म्हटले, ''बघा, जर युवराजाने भिल्ल तरुणाकडून अश्वारोहणां-तल्या कांही खुबी शिकून घेतल्या असत्या. तर वाघाशी सामना करताना तो अयशस्वी झाला नसता. मानव हा जन्मभर विद्यार्थी असतो. जी गोष्ट आपल्याला येत नाही, ती दुसऱ्याकडून शिकण्यांत लाज वाटायचं कारण नाही. जीवनांत आपली उन्नती करायची असेल तर आपल्यापेक्षां जास्त हुशार व्यक्ती आपल्याबरोबर असायला हव्यात. स्पर्धेची संवय असावी म्हणजे व्यक्तीचा विकास होतो.'' रामकडे बघत शिक्षक म्हणाले. दुसऱ्या दिवशी राम शिक्षकांना नम्रपणे म्हणाला, ''माझ्यासाठी एक खास परीक्षा घेऊन मला ही वरच्या वर्गात घाला. मी कृष्णाशी चढाओढ करीत अभ्यास करीन.''

राममधे झालेला हा बदल पाहून शिक्षकांना फार आनंद वाटला.

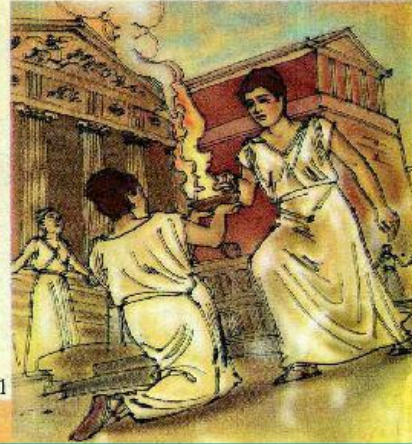
जागतिक शांतता ज्योत

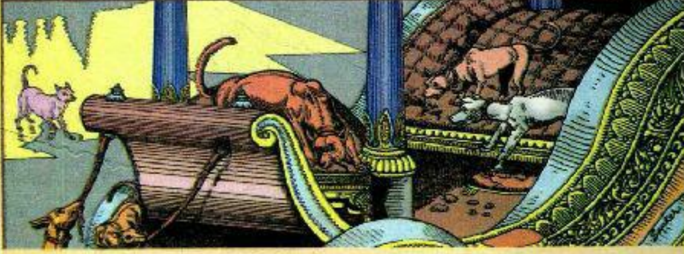
अेथन्समधें तेरा ऑगस्टला २८ वे ऑलिंपिक खेळ सुरुं होणार आहेत. त्यांच्या संयोजन समितीने भारताला एक आगळा सन्मान प्रदान केला आहे. ऑलिंपिक ज्योत सांखळी पद्धतीने नेण्यासाठी भारताची प्रथमच निवड झाली आहे. गेल्या मार्चच्या २५ तारखेला ही ज्योत समारंभपूर्वक प्रज्वलित करण्यांत आली आणि पांच खंडांमधून होणारा तिचा प्रवास लगेच सुरुं झाला. हजारों क्रीडारासिकांच्या मनांत ही ज्योत पाहून क्रीडाप्रेम उचंबळून आले. नवी दिल्लींत ही ज्योत १० जूनला सांखळी पद्धतीने मिरवत नेली होती.

ही ज्योत खेळांचे सामने चालूं असेपर्यंत पेटती ठेवतात. ही प्रथा इ.पू. ७७६ मधें सुरुं झाली आणि पुढें ११०० वर्षें चालूं राहिली होती. नंतर मात्र १५०० वर्षें त्यांत खंड पडला. १८९६मधें ऑलिंपिक खेळ पुन्हां सुरुं करण्यांत आले. पण ऑलिंपिक ज्योत मात्र १९२८ मधें ॲमस्टरडॅम इथें झालेल्या खेळांच्या वेळीं पुन्हां प्रज्वलित झाली. सांखळी पद्धतीने ही ज्योत मशालीसारखी हातांतून नेण्याची प्रथा १९३६ मधें बर्लिनमधल्या ऑलिंपिक्सच्या वेळेपासून सुरुं झाली.

ही मशाल प्रज्वलित करण्याच्या विधीयुक्त पवित्र समारंभाला अकरा पुजारिणी उपस्थित असतात. त्यांची प्रमुख पुजारीण ही मशाल एका वक्राकार आरशासमोर धरते. त्यावर सूर्याचे किरण परावर्तित होऊन ही मशाल पेटवली जाते. नंतर ती खेळांच्या मैदानावर पायीं नेण्यांत येते. ही मशाल घेऊन धावत जाणारा प्रत्येकजण थोडे अंतर पार करतो आणि पुढच्या खेळाडूच्या हातांत ही मशाल देतो. ज्या देशांत खेळ आयोजित केले जातात, त्या देशाचा नामवंत क्रीडापटू सर्वांत शेवटी ती मशाल घेऊन मैदानात प्रवेश करतो. साऱ्या मैदानांत एकवार धावत फेरी मारुन तो किंवा ती, ती मशाल घेऊन त्या ज्योतीपात्राकडे जातात आणि या मशालीने ती ज्योत पेटवतात. खेळांच्या स्पर्धा संपेपर्यंत ही ज्योत अखंड तेवत असते, आणि शेवटी ती शांत करण्याचा समारंभदेखील तितकाच भावगंभीर व विधीयुक्त असतो.

अेथन्सच्या यंदाच्या या खेळांच्या ज्योतीचा विषय आहे, ''ज्योत फिरवा, जग मेळवा'' संयोजन समितीने म्हटले आहे ''ही ज्योत दिल्लीला आल्यामुळे ऑलिंपिक चळवळीत भारताचे योगदान आम्ही मान्य केले आहे. ऑलिंपिक खेळस्पर्धा पुन्हां स्वगृहीं (अेथन्सला) होत आहेत. त्यासाठी सर्व भारतीयांना आम्ही हा क्रीडाउत्सव साजरा करण्याचे आवाहन करीत आहोत.''

किल्ल्यांतली कुत्री

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्व काशीजवळच्या स्मशानात एका कुत्र्याच्या जातीत जन्म घेऊन, कुत्र्यांचा सरदार म्हणून रहात होते.

एके दिवशी राजा आपल्या रथांत बसून बनविहार करून सूर्यास्तसमयी किल्ल्यांत परतला. सारथी घोड्यांना तबेल्यांत घेऊन गेला आणि रथ राजवाड्याच्या आवारात उघड्यावर सोडून गेला. त्या दिवशी रात्री मुसळधार पाऊस झाला. रथ पाण्याने भिजून गेला. राजवाड्यांतली कुत्री उतरून खाली आली व रथाला बांधलेल्या वाद्या, घोड्यांचे लगाम, वगैरे कातडी सामान त्यांनी कुरतडून खाल्ले.

दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर राजाच्या नोकरांनी घडलेले वृत्त राजाला जाऊन कळविले. राजाने संतापून हुकूम सोडला की दिसेल त्या कुत्र्याला धरून ठार करा. राजाज्ञेप्रमाणे राज्यांतल्या सर्व कुत्र्यांचा संहार सुरु झाला. कांही कुत्री राजाच्या शिपायांच्या हातून निसटून स्मशानात बोधिसत्व रहात तेथे गेली व म्हणाली, - "प्रभो, महाराजांच्या रथाचे कातडी सामान कांही कुत्र्यांनी कुरतडून खाऊन टाकले म्हणे. म्हणून महाराजांनी आज्ञा काढली आहे की दिसेल त्या कुत्र्याला धरून ठार करा."

बोधिसत्व विचारात पडले. किल्ल्यांतल्या रथाजवळ बाहेरची कुत्री पोचणे सुद्धां शक्य नाही. कारण किल्ल्यांत रात्रंदिवस पाहारा असतो. याचा अर्थ असा की रथाचे कातडी सामान किल्ल्यांतल्या कुत्र्यांनीच खाल्लेले असणार! तर मग खऱ्या अपराधी कुत्र्यांना पकडून आपल्या अनुयायांचं रक्षण करणे आपले कर्तव्य आहे.

ते कुत्र्यांना म्हणाले - "तुम्ही भिण्याचे मुळीच कारण नाही. मी महाराजांना भेटून परत येईपर्यंत तुम्ही इकडेच रहा." असे कुत्र्यांना सांगून बोधिसत्व "धर्माचा जय असो!" "राजाने न्याय द्यावा!" असे मनात म्हणत राजवाड्यांत गेले.

त्या वेळी महाराज राजसभेत सिंहासनावर बसून न्यायविचार करीत होते.

बोधिसत्वांनी सिंहासनाखालून लपून राजसभेत प्रवेश केला व राजासमोर जाऊन उभे राहिले. राजाचे शिपाई बोधिसत्वांना धरायला धावले. परंतु राजाने त्यांना बाजूला रहायला सांगितले.

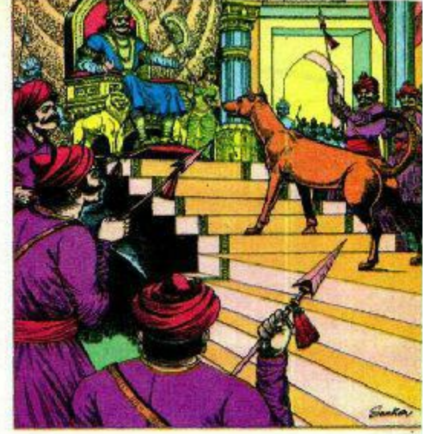
बोधिसत्वांनी राजाला नमस्कार केला व म्हणाले - "महाराज, आपण राज्यांतल्या सर्व कुत्र्यांचा वध करण्याची आज्ञा केली आहे म्हणे! त्याचे कारण कळू शकेल का?"

"त्यांनी माझ्या रथाचे सर्व कातडी सामान फस्त करुन टाकलं आहे. म्हणून तशी आज्ञा काढावी लागली." राजा म्हणाला.

"तो गुन्हा कोणत्या कुत्र्यांनी केला, ते आपल्याला माहीत आहे का?" बोधिसत्वांनी विचारले.

राजाने माहीत नसल्याचे सांगण्यासाठी नकारार्थी मान हलविली. तेव्हां बोधिसत्व म्हणाले - "महाराज, गुन्हेगार कुत्री कोण ह्या गोष्टीची चौकशी केल्याशिवाय सर्व राज्यातल्या कुत्र्यांना ठार करणे हे न्याय्य होईल का? तुमचे शिपाई राज्यांतल्या सर्वच कुत्र्यांना ठार करणार आहेत की कांहींना जिवंत सोडणार आहेत?" बोधिसत्वांनी विचारले.

"राज्यांतल्या सर्व कुत्र्यांना ठार करण्याची आज्ञा मी काढली आहे. परंतु किल्ल्यांत आम्ही पाळलेल्या कुत्र्यांच्या जिवाला कोणत्याही प्रकारचा धोका नाही." राजा म्हणाला.

"आपल्याला गुन्हा करणारे कुत्रे कोण हे माहीत नाही. तरी किल्ल्यांतल्या कुत्र्यांना वगळून इतर कुत्र्यांना ठार करण्याची आज्ञा आपण काढलीत. यामुळे आपला पक्षपात, द्वेष, अविवेक आणि भीति, ह्याच अवगुणांचा पगडा आपल्यावर असल्याचे प्रगट होत आहे. राजपुरुषांत ज्या लक्षणांची आवश्यकता असते त्यात यांपैकी एकही नाही." बोधिसत्वांनी धीटपणे आपली बाजू मांडली.

राजा विचार करून म्हणाला - "तर मग तू आपल्या चातुर्याचा उपयोग करून आमच्या रथाचे कातडी सामान कोणी खाल्ले हे सिद्ध करून दाखव!"

"तो गुन्हा किल्ल्यांत राहणाऱ्या तुमच्या कुत्र्यांचाच आहे, ते मी सिद्ध करून दाखवितो." बोधिसत्व म्हणाले.

"तू सिद्ध करून दाखव, मी आपली आज्ञा मागे घेईन." राजाने हमी दिली.

बोधिसत्वांनी राजाला थोडे ताक व थोड्या दुर्वा आणवायला विनंती केली. राजाच्या नोकरांनी ताक व दुर्वा आणून दिल्यावर बोधिसत्वांनी दुर्वा चटणीसारख्या चांगल्या वाटून घेतल्या व त्यांत ताक कालविले आणि ते किल्ल्यांतल्या कुत्र्यांना प्यायला लावले.

जेमतम दोनतीन मिनिटेच गेली असतील किल्ल्यांतली कुत्रीं ओकू लागली व त्यांच्या पोटातून जीर्ण न झालेले कातड्याचे तुकडे बाहेर पडू लागले.

ते पाहतांच राजाला आश्चर्यचकित होताना पाहून बोधिसत्व म्हणाले - "महाराज, आपले नोकर कुत्र्यांना पोटभर खायला घालीत नाहीत, म्हणून उपाशी कुत्र्यांनी भुकेने जीव कासावीस झाल्यामुळे रथाचे कातडी सामान खाल्ल्याचे आपण पाहतांच आहां!"

राजाला फार आनंद झाला व म्हणाला - "हे कुत्र्याच्या रूपांत असलेले बोधिसत्वच असणार. आणखी दुसरे कोण असणार?" सर्व दरबाऱ्यांना सांगून राजाने आपले श्वेतछत्र बोधिसत्वांच्या डोक्यावर धरायला सांगितले व त्यांचा सत्कार केला.

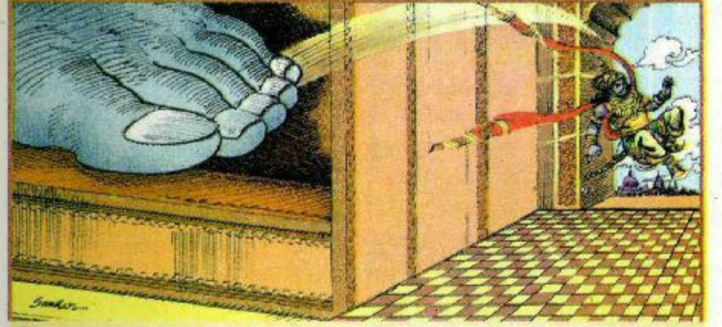
बोधिसत्वांनी राजाला धर्मबोध केला, आणि स्मशानांत त्यांचे अनुयायी रहात होते, त्यांच्याकडे निघून गेले.

राजाने कुत्र्यांची राखण करणाऱ्या नोकरांना बोलाविले व चौकशी केली तेव्हां कळले, की ते कुत्र्यांसाठी राज्याकडून मंजूर केलेल्या रकमेतून स्वतः बरीच रकम उचलीत होते व त्यामुळे कुत्र्यांना पोटभर खायला मिळत नव्हते. राजाने त्या नोकरांना कामावरुन कमी केले व त्यांच्या जागी कुत्र्यांची राखण करायला नवे नोकर नेमले. त्या दिवसापासून राजाने किल्ल्यातील कुत्र्यांनाच नव्हे तर राजधानीतील सर्व कुत्र्यांना पोटभर खायला घालण्याची व्यवस्था करून दिली.

त्यानंतर राजा बोधिसत्वांच्या धर्मबोधाप्रमाणे वागू लागला व प्रजेच्या सुखासाठी त्याने अनेक कामे केली.

बोधिसत्वांनी याप्रमाणे इहलोकांत अनेक वर्षे धर्मोपदेश केला आणि अनेकांचा उद्धार केला.

विष्णुपुराण

बली चक्रवर्ती सुतल लोकांत जाऊन पाताळ लोकाचा सम्राट झाला आणि नित्यनियमितपणें विष्णूची पूजा करीत सुखाने राहू लागला. देवांना स्वर्ग व इंद्राला स्वर्गाचे राज्य प्राप्त झाले.

बली राही त्या सुतल लोकांच्या द्वारावर वेत्रदंड धारण करून वामन रूपांत विष्णू द्वारपालकाचे काम करीत असतां एकदां रावणाच्या मनांत सुतल जिंकण्याची महत्वाकांक्षा उत्पन्न झाली व तो सुतल लोकात गेला. हा गिड्डा आपल्याला काय अडवणार या घमेंडीत रावण प्रवेश करू लागला. तेव्हां वामनरूपातील विष्णूने विराट रूप धारण करून पायाच्या अंगठ्याने रावणाला उडविले. त्या धक्क्याने रावण लंकेत जाऊन पडला.

एका काळी आपण जेथे राज्य केले आणि जेथे सर्वदा सुकाळ होता, तेथे शेतात पिके वगैरे कशी निघत आहेत हे पाहाण्यासाठी बली दरवर्षी एकदा भूलोकांत अदृश्य रुपाने येतो. धान्ये चांगली निघावी, त्यांना रोग होऊं नये, यासाठी खतपाणी देतो. पिकांना कृमिकीटकांची बाधा होऊं नये याची काळजी वाहातो. तो येतो तेव्हां त्याच्या स्वागतार्थ दिवाळीचा सण भूलोकांत साजरा होतो. दुसऱ्या दिवशी बलिप्रतिपदा म्हणून बलीची पूजा होते. वामनाने त्रिविक्रम रूप घेऊन आकाशाला व्याप्त केले होते, त्याचे स्मरण म्हणून आकाशदीप-म्हणजे आकाशकंदील लावतात.

दक्षिणेकडील महासागरात बली येतो त्याचे द्वार म्हणून दक्षिण दिशेला एक दीप लावतात. त्याला बलिदीप असे नांव पडले.

बलिचक्रवर्तीचे वंशज पल्लव चक्रवर्ती, त्यांनी बलीच्या नांवे महाबलीपुरम येथे उत्तम शिल्पाचा नमुना असलेले एक नगर वसविले आणि

कांचीपुरम येथे त्रिविक्रम वामनावताराची एक मूर्ती व देवालय निर्मिले.

बलिचक्रवर्तीचे राज्य होते तोपर्यंत चिरडलेल्या क्षत्रिय राजांनी नंतर पुन्हां डोकी वर काढली. बळी तो कान पिळी, हाच न्याय झाला. राजकर्त्यांच्या निरंकुश कारभारामुळे प्रजेचा वाली कोणी राहिला नाही.

तेव्हां विष्णूने दशावतारांपैकी सहावा परशुरामावतार धारण केला आणि एकवीस वेळा पृथ्वी निःक्षत्रिय केली.

त्या काळांत सर्व क्षत्रिय राजघराण्यात थोर असा हैहयवंशी राजा कार्तिकियार्जुन हा होता. तो सुदर्शन चक्राचा अंश म्हणून जन्मला होता.

एकदां विष्णू योगमुद्रेत असतां शंख व चक्र यांच्यामध्ये वादविवाद सुरू झाला.

''सहस्र किरणधारी सूर्याचे रज गळून पडल्यामुळे त्यांतून विश्वकर्म्याने माझी निर्मिती केली. पृथ्वीवर सर्वत्र व्यापून टाकलेल्या राक्षसांचा मीच तर संहार केला. मला धारण करून विष्णूने चक्रधारी विष्णू ही कीर्ती संपादन केली! तुला नुसते ओरडण्याशिवाय काय येते रे?'' सुदर्शन चक्र शंखाला म्हणाले.

तेव्हां पांचजन्य शंख म्हणाला - ''होय रे, चक्र पुरुषा! एवढा गर्व करण्याचे कारण नाही! तू पृथ्वीवर एक घमेंडखोर राजा म्हणून जन्माला येशील! विष्णू मुनिकुमाराचं रूप घेऊन, लाकडे फोडायच्या एका कुऱ्हाडीसह येऊन तुझा सर्व गर्व हरण करील!'' या शब्दात शंखाने शाप दिला.

तो शाप मिळाल्याने चक्रपुरुष कार्त वीर्यार्जुन नामें जन्माला आला व त्याने पृथ्वीवर चारही दिशा व्याप्त करून टाकणाऱ्या एका विस्तीर्ण साम्राज्याची स्थापना केली. तो भगवंताचा अवतार अशा दत्तात्रेयाचा भक्त व शिष्य होता. त्याच्या कृपेने कार्तवीर्यार्जुनाला अणिमादी अष्ट सिद्धी व अनेक शक्ती प्राप्त झाल्या. त्याला गरज पडे, तेव्हां त्याला सर्व आयुधधारी सहस्र हातांची प्राप्त होई,'' असे सूत ऋषींनी सांगतांच निमिषारण्यांतील मुनींनी सूत महर्षींना निवेदन केले - ''मुनिवर्य, दत्तात्रेय हा विष्णूचा अवतारच नाही का? त्या दत्तात्रेयाची कथा ऐकण्याची फार इच्छा आहे!''

सूत महर्षींनी दत्तात्रेयाची कथा सांगायला सुरवात केली:

अत्रि मुनींनी पुत्रेच्छेने विष्णूला भगवंत मानून त्याचे स्मरण करून फार मोठी तपश्चर्या केली.

एका बाजूला ब्रह्मदेव व दुसऱ्या बाजूला महेश अशा रूपांत विष्णू प्रकट होऊन अत्रि मुनींना म्हणाला - ''मुनिवर्या! मी तुला दत्त म्हणून झालो आहे! आम्ही तिघेही एकच असल्याकारणाने त्रिमूर्तींच्या अंशरूपे मी तुझा पुत्र म्हणून जन्मलो. दत्तात्रेय नांवाने मला सर्व ओळखतील!'' असे सांगून विष्णू अंतर्धान पावला.

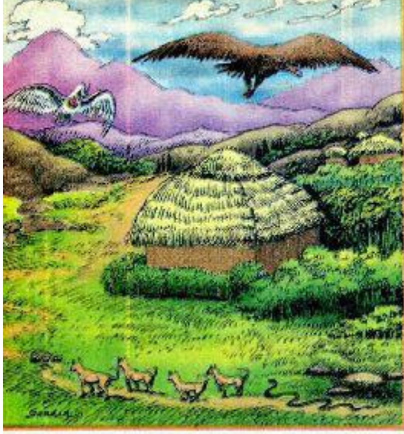
त्याच वेळी त्रिमूर्तीच्या अर्धांगिनी म्हणून गर्व करीत असलेल्या सरस्वती, लक्ष्मी व पार्वती यांच्या समोर येऊन नारदाने अत्रि-मुनींची साध्वी स्त्री अनुसूयेच्या पातिव्रत्याचा महिमा त्रिलोकात अद्वितीय असल्याचे सहेतुक सांगितले आणि असेही सांगितले की तिने त्रिमूर्तींना व त्याच्या अर्धांगिनींना साध्य नव्हते ते करून दाखविले.

अनसूयेने गंगेला त्रास देणाऱ्या पापांच्या भुतांचे निर्मूलन केले; नारदाने लोखंडाच्या घुगऱ्या करून तिला खायला दिल्या, त्या तिने खाऊन पचवून दाखविल्या. सूर्याचा उदय थांबवून रोखून ठेवणाऱ्या सुमतीला सूर्योदय होऊं देण्यास समजावून सांगितले, आणि सूर्योदयानंतर तिचा पती मरण पावला तेव्हां अनसूयेने सुमतीच्या पतीला पुनर्जीवित करून दाखविले.

अनसूयेच्या पातिव्रत्याची थोरवी ऐकून तिघी देवी अनसूयेचा द्वेष करूं लागल्या आणि तिघींनी त्यांचे त्यांचे पती आल्याबरोबर अनसूयेचे पातिव्रत्य भंग करून यायला पतींना पाठविले.

ब्रह्मा, विष्णू व महेश मुनिवेष धारण करून अत्रिमुनींच्या आश्रमांत गेले आणि 'भवति भिक्षान् देही!' म्हणूनं आश्रमासमोर अतिथि रूपे उभे राहिले. तोपर्यंत अत्रिमुनि तपश्चर्या पुरी करून आश्रमांत परतले नव्हते. अतिथि सत्कार करण्याचा भार एकट्या अनसूयेवर येऊन पडला.

अनसूयेने त्रिदेवांचा सर्व प्रकारे अतिथि-सत्कार करून त्यांना जेवायला बसायला सांगितले.

तेव्हां कपटवेष धारण करून आलेल्या त्रिमूर्तींनी अनसूयेला म्हटले - "हे साध्वी! आमचं एक अखंड व्रत आहे, ते... ते." असे मागे पुढे करीत राहल्यावर म्हणाले - "तू नग्न होऊन वाढलेस तरच आम्ही जेवू."

अनसूयेने "अस्सं होय? तर ठीक तसंच!" असे म्हणत त्यांच्यावर पाण्याने प्रोक्षण केले. त्या बरोबर तिघां अतिथींना अर्भक रूप प्राप्त झाले. त्यांना पाहून अनसूयेचे मातृत्व उचंबळून आले. तिने त्या तिघां तान्ह्या मुलांना मांडीवर घेऊन त्यांना दूध पाजले. त्रिमूर्ती अनसूयेच्या मांडीवरच झोपले.

अनसूयेने त्यांना पाळण्यांत झोंपविले आणि म्हणाली - "आज त्रिमूर्ती माझी मुले झाली. माझं केवढं भाग्य! सर्व ब्रह्मांडच यांचा पाळणा, चार वेद त्या पाळण्याच्या चार दोऱ्या, आणि प्रणवनाद ओंकार त्यांना झोंपविणारी ओवी!" या शब्दांत तिने ओवी म्हटली.

त्याच वेळी आश्रमांत कोठून तरी एक पांढरा शुभ्र बैल आला आणि दारावर येऊन उभा राहिला आणि मान हलवून कांहीतरी बोलत असल्या-सारखा भासला. नंतर एक मोठा गरुड पक्षी आपले पंख फडफडवून आश्रमावर घिरट्या घालू लागला. त्यानंतर एक राजहंस चोंचीत एक कमळ धरून आश्रमाच्या उंबरठ्यावर उतरला.

त्या पाठोपाठ चार रंगांची गोजिरवाणी कुत्र्याची पिले शेपट्या हलवीत घरात शिरलीं. त्यांच्या बरोबर एक नाग आपली फडा काढून पुढे आला. इतक्यात महती वीणेवर नीलांबरी रागिणी वाजवीत नारद व त्याच्या पाठीमागून सरस्वती, लक्ष्मी व पार्वती त्रिदेवी आल्या.

नारद अनसूयेला म्हणाला - "माते, या तिघी साध्वी उंबरठ्यावर त्यांच्या पतींच्या वाहनांना पाहून तिघींचे पती येथे असतील म्हणून त्यांच्या शोधार्थ आल्या आहेत. बराच वेळ झाला तरी पतिदर्शन न झाल्याने त्या पतिविरहाने कासावीस झाल्या आहेत. त्यांचे पती त्यांना परत कर बाई!"

अनसूया तिघींना नमस्कार करून नम्रपणे म्हणाली - "मातांनो! त्या पाळण्यांत तीन तान्ही मुले आहेत, तुमचे पती असतील तर घेऊन जा!"

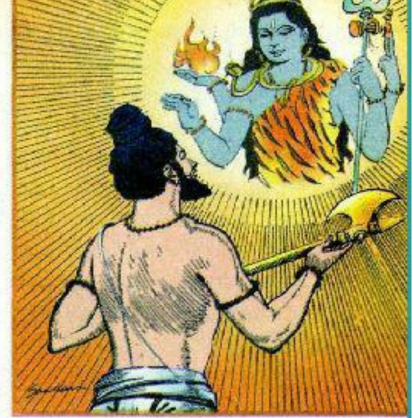
तिघी देवी थक्क होऊन पाहू लागल्या. तान्ही मुलं तिन्ही एक सारखींच दिसत होती आणि गाढ

झोपी गेली होती. तिघी परस्परांची तोंडे पाहून मागेपुढे करू लागलेल्या पाहून नारद म्हणाला - "तुम्हाला आपला पती ओळखता येत नाही का? अशा लाजूं नका! लवकर उचला आपापल्या पतीला!" घाई-घाईने तिघींना एकेका तान्ह्या मुलाला उचलले.

तिघी तान्ही मुलं त्रिमूर्ती होऊन प्रगट झाली. सरस्वतीने शंकराला, लक्ष्मीने ब्रह्मदेवाला आणि पार्वतीने विष्णूला उचलून घेतले होते. तिघी लाजल्या आणि दूर जाऊन उभ्या राहिल्या. तेव्हां ब्रह्मा, विष्णू व महेश परस्परांना चिकटून एक झाले.

त्याच वेळी अत्रिमुनी आश्रमात परतले. आपल्या आश्रमात त्रिमूर्तींना पाहून मुनिवर्यांनी हात जोडले. त्या बरोबर त्रिमूर्ती दत्तात्रेय रूप घेऊन उभे होते. मध्ये विष्णू व आजूबाजूला ब्रह्मा आणि शंकर यांची मुखे होती. दत्तात्रेयाला सहा हात होते आणि त्या हातांत शंख, चक्र, गदा, पद्म त्रिशूल आणि कमंडल होते. खांद्यावरच्या झोळींत भिक्षापात्र लोंबत होते. अशा तऱ्हेने त्रिमूर्ति दत्तात्रेय होऊन अत्रि व अनसूया यांचे पुत्र म्हणून अवतरले.

नारदाने नादनामक्रिया रागात दत्तात्रेयाचा स्तोत्रपाठ सुरु केला. "शंकराचे वाहन नंदी हा त्या दत्तात्रेयाच्या पाठीमागे गोऱ्हा होऊन उभा राहतो. चार वेद कुत्र्याच्या चार पिलांसारखे बरोबर राहतात. नाग, साप, गरुड व हंस, आजूबाजूला फिरत असतात. दत्तात्रेय सर्वदा महर्षीसारखा जंगलात हिंडत राहून एकांतात आत्मानुसंधान करीत राहातो. अनेक दिव्य शक्ती

आणि अष्टसिद्धी देणाऱ्या दत्तात्रेयाची मुनी सिद्ध व ज्ञानी सर्वदा आराधना करीत राहतात. असा हा दत्तात्रेय हैहय वंशाचे आराध्य दैवत म्हणून पूजिला जातो."

कार्तवीर्यार्जुन दत्तात्रेयाची पूजा व अर्चना करून महाबलशाली झाला आणि विजययात्रेला निघाला.

जमदग्नी ऋषींच्या मुलांत राम हा सर्वांत धाकटा. तो नेहमी कुऱ्हाड धारण करून आश्रम आणि जनपद स्थापन करण्यासाठी जंगले कापीत सर्वदा फिरत असे. त्याने हिमालयांत राहून तपश्चर्या केली व शंकराला प्रसन्न केले. शंकराने त्याला महाशक्तिशाली असा परशू दिला. तेव्हां पासून तो परशुराम झाला. भृगु वंशात जन्मला असल्याने त्याला भार्गव राम नांवही प्राप्त झाले.

एकदां परशुरामाची आई रेणुका नदीवर

स्नानाला व पाणी आणायला गेली, व बराच वेळ झाला तरी परतली नाही. जमदग्नी ऋषींनी दिव्य दृष्टीने बायको काय करीत होती हे पाहिले. चित्ररथ गंधर्व अप्सरांसह जलक्रीडा करीत होता. ती जलक्रीडा रेणुका देहभान विसरून पहात होती. त्यामुळे जमदग्नी ऋषींना फार राग आला.

बायको परत आल्यावर जमदग्नी मुनींनी आपल्या सर्व मुलांना बोलावून घेतले आणि आईचे डोके छाटून टाकायला सांगितले. परशुरामाच्या वडील भावांपैकी कोणीही आईचे डोके कांपायला तयार झाला नाही. परशुराम जंगलातून फिरून परतल्यावर जमदग्नी मुनींनी त्याला त्याच्या वडील भावंडांची डोकी आणि आईचे डोके कापून टाकायला सांगितले.

परशुरामाने उलट उत्तर न देतां पित्याच्या आज्ञेप्रमाणे एका घावात सर्व भावांची डोकी व आईचे डोके छाटून टाकले. जमदग्नी ऋषी मुलावर खूष झाले व त्यांनी त्याला काय हवे ते मागून घ्यायला सांगितले.

परशुराम म्हणाला - "माझ्या सर्व भावांना व आईला पुनर्जीवित करावे!"

जमदग्नी ऋषीनी त्यांना पुनर्जीवित केले. आपल्या तपश्चर्येच्या महिम्यावर इतका विश्वास असलेल्या आणि बुद्धिमान अशा परशुरामावर ऋषी प्रसन्न झाले व आशीर्वाद देऊन म्हणाले - "परशुरामा! तू चिरंजीवी होशील!"

कार्तवीर्यार्जुन आपली विजययात्रा संपवून आपली राजधानी माहिष्मती येथे परत येत असतां वाटेत जमदग्नी ऋषींचा आश्रम लागला. त्यावेळी राजा व त्याचे सैन्य फार भुकेले होते. जमदग्नी ऋषींकडे कामधेनूचा अंश असलेली होमधेनू होती. तिच्या साहाय्याने जमदग्नी ऋषींनी कार्तवीर्यार्जुन व त्याच्या सैन्याचे उत्तम प्रकारे आदरातिथ्य केले. त्या गाईला काय पाहिजे ते देण्याची शक्ती असल्याचे कार्तवीर्याला कळले. त्याने विचार केला, कीं अशी गाय आपल्याकडे असली तर सैन्याला रसद व पाण्याची उणीव कधीच भासणार नाही. म्हणून त्याने आपल्या सैनिकांना आज्ञा केली की त्या गाईला माहिष्मतीला धरून घेऊन चला. जमदग्नी ऋषी गाईला अडवून धरायला आले. त्यांना जमिनीवर ढकलून सैनिक गाईला धरून घेऊन गेले.

ती जमीन सपाट कशी बनवली?

स्कॉटलंड या देशाचे सौंदर्य अभूतपूर्व आहे. हा दोन भागांत विभागला गेला आहे. दक्षिणेची सखल हिरवी भूमी आणि उत्तरेकडची डोंगरराजी.

उत्तरेकडचा हा भाग खरोखरीच अतिशय देखणा व नयनमनोहर आहे. पर्वतांच्या रांगामधून लहानलहान दऱ्याखोरी आहेत. प्रशस्त निळेशार पाण्याचे प्रवाह आहेत, त्यांना लॉक्स म्हणतात. या भूमीचे निसर्गसौंदर्य फारच सुंदर व गूढरम्य आहे. इथें मानव नतमस्तक होतो. सृष्टीदेवता आपल्या साऱ्या वैभवानिशी इथें अजूनही सर्वश्रेष्ठ व उन्नत आहे.

मात्र याला एक अपवाद आहे. जर तुम्ही लॉक शीलच्या किनाऱ्यावरुन आंतल्या बाजूला चालत गेलात, तर तुम्ही एका छोट्या दरीत पोंचाल. पर्वताच्या मांडीवरच जणूं कांही ती दरी बसलेली आहे. ती पाहून तुम्ही आश्चर्यचकित व्हाल. आजूबाजूच्या सगळया दऱ्याखोऱ्यांतून ओबडधोबड दगडांच्या राशी विखुरलेल्या आहेत आणि ही दरी मात्र अगदी सपाट आणि मऊशार कशी काय झाली? पण थांबा, याच्यामागे एक विलक्षण कथा आहे.

फार फार पूर्वीच्या काळांत या दरींतदेखील आसपासच्या दऱ्यांसारखे अणकुचीदार धोंडे, फत्तर व खडक पसरलेले होते. सारी जमीन ओसाड आणि खडकाळ होती. तिथें चालणंदेखील मुष्कील होतं, तेव्हां शेतीबागाईत तर दूरच! साहजिकच तिथे राहणारे लोक गरीब होते, कारण पीक काढण्याजोगी जमीन त्यांच्याजवळ नव्हती. त्यांची गुरेढोरेही भुकेने तडफडून मरत होती, कारण त्यांना तिथें पुरेसा चारा नव्हता. त्यांचे जीवन अतिशय हलाखीचे होते.

त्या दरीच्या खालच्या बाजूला निम्म्या वाटेवर डोंगराच्या पायथ्यापाशी एक छोटेसे घर होते. त्यांत एक ज्ञानी वयोवृद्ध सद्गृहस्थ होता.

त्याने अनेक पोथ्यापुराणे वाचलेली होती. त्यामुळें त्याला प्रत्येक अडचणीवरचा उपाय माहिती होता.

एके दिवशी त्या भागांतल्या तरुणांनी सभा बोलावली आणि ठरवले कीं आता हे कष्ट फार झाले! यापुढे अडचणी सहन करणे अशक्य होते. म्हणून ते खेडे सोडून सर्वांनी दुसरीकडे, जिथें शेतीला चांगली जमीन असेल, अशा नव्या भागांत वस्ती करायची. पण अशी भूमी कुठल्या बाजूला सांपडेल?

"चला, आपण आपल्या ज्ञानीबाबांनाच विचारुं या." कुणीतरी सुचवलं आणि सर्वांनी त्याला संमती दिली. ज्ञानीबाबांना आपली अडचण सांगायला ते डोंगर उतरुन खाली गेले.

त्या सर्वांनी बाबांना सांगितलं, "आमच्या जमातींत आम्ही सगळ्यांपेक्षां गरीब आहोत. पण त्याचा अर्थ आम्ही आळशी आहोत असं नाही. आमची दरी व माळ लहान आहे, खडकाळ आहे नि ओसाड आहे. हा भाग सोडून आम्हाला दुसरीकडे जायचे आहे. तेव्हां जिथले डोंगर दयाळू आहेत, आणि शेतीबागायतीला वाव मिळेल अशी भूमीही कृपाळू आहे अशी भूमी आम्हाला कुठल्या दिशेला मिळेल, ते आपण सांगाल कां?"

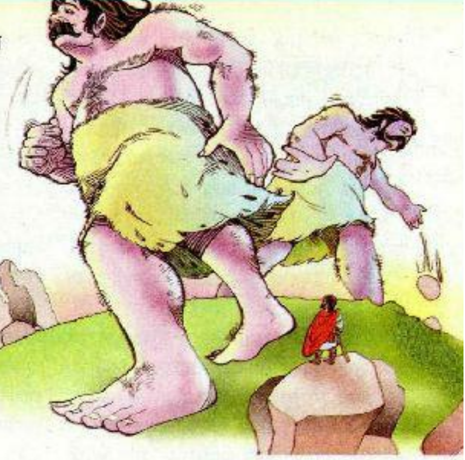
बाबांना जरा वेळ विचार केला. खाली वांकून त्यांनी जमिनीवरची मूठभर माती हातांत घेतली.

"आपल्या या खोऱ्याइतकी मऊ माती कुठे ही सांपडणार नाही." त्यांनी सांगितलं.

"ते खरं आहे. पण हा दगडमाळ इथून हलवणे हे कांही सामान्य माणसांना जमणारे काम नाही. ते आम्हाला कसं काय करता येईल?" तरुणांनी उत्सुकतेने विचारलं.

"हूंऽऽऽ" बाबांनी गंभीरपणे विचार करुन म्हटलं, "बघूं या, तुमच्या या समस्येचं कांहीतरी निवारण व्हायला हवं."

त्या काळांत पृथ्वीवर राक्षस राहात होते. तसे दोन अजस्र आणि महाशक्ती शाली राक्षस शेजारच्या उंच पर्वतावर राहात होते. त्या दोघांपैकी कोण जास्त ताकदवान, याबर त्यांचे नेहमी भांडण होत

असे. त्या दिवशी त्या दोघा राक्षसांना शोधायला म्हणून ज्ञानीबाबा त्या पर्वतावर चढून गेले.

"असे भांडत बसणें म्हणजे मूर्खपणा आहे. त्यामुळे तुमच्यापैकी कोण श्रेष्ठ हा निर्णय तुम्ही कधीच घेऊं शकणार नाही." ज्ञानीबाबांनी त्यांच्यासमोर एक प्रस्ताव ठेवत म्हटले, "मी फक्त एक म्हातारा माणूस आहे. पण मला पूर्णपणे विश्वास आहे कीं हा वादाचा मुद्दा मी कायमचा मिटवूं शकेन. तुम्ही उद्यां खालच्या खोऱ्यांत या. तुमच्या ताकदीचे प्रमाण ठरवायला मी तुम्हाला एक काम देईन. म्हणजे तुम्हा दोघांच्यापैकी जास्त बलशाली राक्षस कोण आहे ते सर्वांना दिसेल आणि कळेल."

दुसऱ्या दिवशी उजाडताच दोघे राक्षस पर्वत उतरून जेव्हां खोऱ्याकडे जायला लागले, तेव्हां त्यांच्या पावलांचा आवाज ढगांच्या गडगडाटा-सारखा वाटत होता. ज्ञानीबाबा आणि खोऱ्यांतले झाडून सारे जण पुढे आले, आणि त्यांनी या दोन्ही राक्षसांचे स्वागत केले.

"आता बघायला हवं, हे लहानलहान दगड तुम्ही किती अंतरापर्यंत फेकूं शकाल? तुमच्या पर्वताच्या शिखरापर्यंत फेकता येईल कां?" बाबांनी त्या पर्वताकडे बोटाने खूण करीत विचारलं.

दोघेही राक्षस खदाखदा हंसले. दोघांनीही खाली वाकून दोन मोठ्या शिळा अशा सहजगत्या उचलल्या कीं जणूं समुद्राच्या किनाऱ्यावरुन एखादा बारीक दगड उचलतो आहोत. आणि त्यांनी त्या शिळा दूर पर्वतांच्या रांगेच्या दिशेने फेंकल्या.

"तुम्ही दोघांनीही आपली शक्ती समान आहे हे दाखवून दिलंत, त्याबद्दल तुम्हाला दाद द्यायलाच हवी हं! पण त्यामुळे काय झालंय, कीं तुमच्यापैकीं जास्त बलवंत कोण याचा निर्णय करणे कठीण होणार आहे. तेव्हां हीच गोष्ट आणखी पुन्हां एकदा कराल कां? पण यावेळेला जरा मोठाले खडक घ्या, म्हणजे बरें!" ज्ञानीबाबाने त्यांचे कौतुक करीत सांगितले.

राक्षसांना पुन्हां सांगावं लागलं नाही. दोन प्रचंड मोठे खडक त्यांनी उचलले. एकएक खडक इतका मोठा होता कीं तो जागचा हालवायलाच किमान १५-२० लोकांची शक्ती अपुरी पडली असती. लोकांचे डोळे विस्फारलेले होते. दोन्ही राक्षसांनी ते खडक लांबवर उडवून दिले.

पण ज्ञानीबाबा मात्र शांतगंभीर होते. त्यांनी म्हटले, "ही परीक्षा घेणे आणि निर्णय देणे हे फारच कठीण काम आहे खरे! पण आता आपण दुसऱ्या तऱ्हेने प्रयत्न करुं या. तुम्हाला इथे मैदानांत आणखी भरपूर मोठे, अवजड पत्थर, धोंडे दिसत आहेतच. तुमच्यापैकीं कोण जास्ती दगड फेंकू शकेल तो श्रेष्ठ. प्रथम डाव्या हाताने फेंकायचे आणि नंतर उजव्या हाताने फेंकायचे, चालेल ना?"

वेळ न दवडता दोन्ही राक्षसांनी दगड डाव्या हाताने उखडून फेंकायला सुरवात केली. सगळीकडे हिंडत आणि दगड उचलून फेंकत होते, तेव्हां भयंकर आवाज व धडधडाट होत होता.

जेव्हां त्यांचा डावा हात दुखायला लागला, तेव्हां त्यांनी उजव्या हाताने दगड उचलून फेंकायला सुरवात केली. सूर्यास्त होईपर्यंत त्यांची ही स्पर्धा सुरुं होती. तोपर्यंत थोडेच लहान दगड शिल्लक राहिले होते. दोघा राक्षसांबद्दल सांगायचं तर ते आता इतके थकून गेले होते कीं त्यांना उभे राहाणेदेखील कठीण झालेले होते.

आता ज्ञानीबाबा म्हणाले, "अजूनदेखील तुमच्या दोघांत जास्त ताकदवान कोण ते आम्हाला सांगता येणार नाही. कारण जे दगड तुम्ही फेंकलेत, ते मोजतमोजताना आम्ही चुकलो. म्हणून आता तुम्हीच जाऊन बघा की कोणता दगड सर्वांत जास्त दूर फेंकलेला आहे ते! तो दगड सांपडला की आमच्याकडे घेऊन या. मग आपण बघूं या कीं ही कर्तबगारी पुन्हां कोण करुं शकेल? नक्की तेव्हांच आपल्याला समजेल कीं तुम्हा दोघांच्यात जास्त बलवान कोण आहे !"

ते दोघेही महामूर्ख राक्षस आत्तापर्यंत आपसांत भांडत होते, ते सर्वांत जास्त दूर अंतरावर फेंकलेल्या दगडाचा शोध घेण्यास निघाले. शेवटच्या क्षणीदेखील त्यांच्या लक्षांत आलं नाही कीं चतुर ज्ञानीबाबांनी त्यांच्या ताकदीचा उपयोग आपले उद्दिष्ट साध्य करण्या-साठी केला होता.

जर तुम्हाला कळलं कीं आजदेखील ते दोघे ते दगड शोधत आहेत, तर तुम्हाला आश्चर्य वाटायला नको, कारण ते परत आलेच नाहीत. असं म्हणतात कीं जेव्हां वारा डाव्या बाजूला वाहातो तेव्हां त्यांच्या भांडणाचा आवाज ऐकायला येतो. पण त्या खोऱ्याचं पुढे काय झालं? तिथले दगडधोंडे तर अगदी छानपैकीं काढून टाकलेले होते ना!

तिथल्या लोकांनी ताबडतोब जमिनीची मशागत सुरुं केली व बियाणें पेरले. ती जमीन जणूं कांही त्यांना साफसूफ करुन बक्षीस दिलेली होती. अद्यापही ही जमीन ही स्कॉटलंडमधली सर्वांत सुपीक जमीन समजली जाते. त्याबद्दल ज्ञानीबाबाचे आभार मानले पाहिजेत.

कंजूष व बहुरूपी

गुरुनाथ गांवातला एक सधन गृहस्थ, पण होता अत्यंत कंजूष!

एकदा त्यांच्या गांवात एक बहुरूपी आला. संन्याशाच्या वेषांत येऊन गुरुनाथचे दारी उभा राहून तो ओरडूं लागला, "ओम् भवती भिक्षां देहि!"

ते शब्द गुरुनाथला कर्णकर्कश वाटले. बाहेर येऊन त्याने एकवार त्या संन्याशाकडे बघितलें व त्याला विचारले, "अरे, तुला रे काय झालंय? भीक मागायला तू आंधळा आहेस कीं लंगडा?" असं बोलून त्याने दार बंद करुन घेतले.

दुसऱ्या दिवशी बहुरूपी आंधळ्याचे सोंग घेऊन आला. गुरुनाथच्या दारासमोर उभा राहून म्हणाला, "माई, आंधळ्याला थोडं दान द्या हो!"

त्याला पाहून गुरुनाथ पुन्हां चिडून म्हणाला, "अरे, भीक मागायला तू कांही मुका-बहिरा आहेस कां? जा, पुढे चालूं लाग!" तिसऱ्या दिवशी बहुरुप्याने मुक्याचे सोंग घेतले आणि हातांतली घंटा वाजवीत तो गुरुनाथच्या दारासमोर उभा राहिला.

गुरुनाथने त्याला बघून विचारले, "अरे, तुला रे काय झालं आता?"

बहुरुप्याने आपण मुका असल्याची खूण केली. "मुका आहेस होय? मग काय झालं? हाती पायी धड आहेस कीं! काम बीम कां नाही करत?" असा उपदेश करुन गुरुनाथने दार बंद केले.

दुसऱ्या दिवशी गुरुनाथच्या पत्नीला स्वयंपाकघरांत एक साप दिसला. ती पळतच बाहेर आली. बाहेर ओटीवर बसलेल्या गुरुनाथला ती म्हणाली, "अहो, घरांत साप आलाय. अहो साप आहे साप!"

गुरुनाथ धावतच आंत गेला. स्वयंपाक घरांत सरपटणाऱ्या सापाला बघून साप-साप म्हणत तो ही पळत बाहेर आला.

आसपासच्या घरांतले लोक धावत आले.

- २५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट -

सापाला मारण्याचा प्रयत्न करण्याऐवजी ते उलटसुलट प्रश्न विचारुं लागले. "सांप कुठे आहे? किती मोठा आहे? नाग आहे की काय? कोणत्या जातीचा साप आहे? त्याचा रंग कसा आहे?" एक ना दोन. पण त्याला पकडायला कुणी घरांत शिरले नाहीत.

तेवढ्यांत तिथे एक गारुडी आला. गुरुनाथच्या जीवांत जीव आला. कपाळावरचा घाम पुसत त्याने विचारलं, "हे बघ, आमच्या स्वयंपाक-घरांत नाग शिरलाय. त्याला पकड आणि आम्हाला वांचव रे."

"काय म्हणताय? नाग आहे? दिसतोय कां तो कुठे?" गारुड्याने विचारलं.

"नाही, आता दिसत नाही. बिळांत शिरलाय बहुतेक." गुरुनाथने सांगितलं.

"तर मग पकडणं कठीण आहे. आणि नागाने जर डूख धरली तर बारा वर्षे तो विसरत नाही आपल्या शत्रूला. एका फटक्यांत जर त्याला मारता आलं नाही, तर फारच मोठ संकट उभं राहील." गारुड्याने त्यांना आणखी घाबरवून टाकलं.

"तुम्हीच असं बोलायला लागलात तर आमची काय धडगत होईल हो?" गुरुनाथ केविलवाणा झाला होता. "ठीक आहे. मी साप पकडतो, पण हे काम आहे मोठे धोक्याचे! माझे प्राण संकटात आहेत. मी यासाठी पांचशे रुपये घेईन." गारुडी म्हणाला. पांचशेचा आंकडा ऐकून गुरुनाथचा श्वास अडकला. "बापरे, इतके रुपये?" त्याने मनोमन विचार केला.

शेवटी शंभर रुपयांवर सौदा ठरला आणि गारुडी स्वयंपाकघरांत शिरला. त्याने आपली पुंगी वाजवायला सुरवात केली. भिंतीमधल्या एका फटीतून साप बाहेर आला आणि आपला फणा उभारुन डोलायला लागला. गारुड्याने पटकन त्याची मान पकडली आणि त्याला टोपलींत बंद केला.

गुरुनाथचा जीव भांड्यात पडला पण आता त्या गारुड्याला शंभर रुपये द्यावे लागतील म्हणून पुन्हां त्याचा जीव घाबरा झाला. गारुड्याने शंभर रुपये घेतले आणि गुरुनाथची स्तुती करीत तो तिथून चालता झाला.

नंतर जरा खोलांत जाऊन चौकशी केली तेव्हां समजलं कीं गारुडी म्हणजे बहुरुपीच होता. त्याने गुरुनाथच्या दरवाजावर अनेकवेळा खटखट केली होती, पण त्याला एकदाही भिक्षा मिळाली नव्हती. म्हणून त्याने आपला पाळलेला साप गुरुनाथच्या घरांत सोडून दिला. हे समजल्यावर गुरुनाथचा राग उफाळून आला.

त्याने गांवाच्या पाटलाकडे तक्रार केली कीं बहुरुप्याने त्याला फसवलं होतं आणि म्हणून त्याचे रुपये त्याला परत मिळावेत.

पाटलाने बहुरुप्याला बोलावून त्याची हजेरी घेतली. बहुरुप्याने सारी वस्तुस्थिती पाटलाला सांगितली, व तो म्हणाला, "साहेब, आपणच सांगा, गुरुनाथसारखे श्रीमंत लोक जर आम्हा कलाकारांचे पोषण करणार नसले, तर आमची काय अवस्था होईल?"

पाटलाने समजावलं, "ऐक, जर तू आपल्या कलेचं प्रात्यक्षिक दाखवून बक्षीस मिळवलंस, तर त्यांत आम्हाला वाईट वाटणार नाही. पण तू गुरुनाथला फसवलंस; म्हणून तू त्याचे पैसे परत देऊन टाक."

बहुरुप्याने गुरुनाथला शंभर रुपये परत दिले. तेव्हां पाटलाने आपला निर्णय सांगितला. "गुरुनाथजी! ज्या झाडाला फळें लगडलेली असतात, त्याच्यावरच लोक दगड फेकतात. ज्याच्याकडे पैसे असतात, त्याच्या आश्रयाला निर्धन व्यक्ती जातात. हा बहुरुपी तुमच्याकडे आपली भूक भागवण्यासाठी आला होता. तुमच्यासारख्या लोकांनी त्याला दान देणे हे तुमचेही कर्तव्य ठरते. तुम्ही त्याला पंचवीस रुपये बक्षीस द्या पाहूं!"

गुरुनाथने बहुरुप्याला पंचवीस रुपये तर दिलेच, पण त्याने जो धडा शिकवला तो आदर्श मानून, गुरुनाथने आपला चिक्कूपणादेखील सोडला. समाजाबद्दलचा त्याचा दृष्टीकोण जास्त उदार आणि समजूतदार झाला.

